

Boér Hunor – Boér Máté

BAIAN

Egyed Emese feledik születésnapjára
nagyon sok szeretettel*Ott nyílok, ahol zárul*
J. K. Rowling

Egy hamis krónika

Magyar fordításban elsőként százharmincegy éve, a Székely Nemzeti Múzeum őre, Nagy Géza tette közzé a Csíki Székely Krónikát, egyben megsemmisítő bírálatát. Következtetése: „elég volt ennyit foglalkoznunk azzal a munkával, mely Krónikának egyetlen hamisítás, irodalmi műnek hitvány fércmunka. Végeztünk vele.”¹ „Szabó Károly... mikor Nagy Géza bizonyítását elolvasta, a székely krónikát földhöz vágta mérgében” – örökítette meg az anekdotát a sepsiszentgyörgyi múzeumőr-utód Domján István.²

1905-ben Nagy Géza barátja, Szádeczky Lajos, behatárolva a lehetséges szerzőket, tisztázva megírásának idejét és körülményeit, valamint olyan kulcsmotívumok kérdését, mint „a székelyek áldozó pohara” vagy „a vacsárcsi vár”, kritikai kiadásban közölte újra a Krónikát, magyarul is.³ Ha az ominózus munkát illetően, 1796-os felbukkanása óta, addig inkább az intézményesülő magyar történelemszakma volt zavarban, 1905-öt követően a téma a – nevezzük így – populáris történetírás szabad prédája lett, s mind a mai napig az is maradt.⁴

Elvarratlan szálak természetesen a szakma számára is maradtak, mindenekelőtt az, hogy honnan került a Krónikába, pontosabban milyen forrásvidéken született központi fogalma, a székely vezér „rabonbanok” fikciója. A rabonbán (*rabonbanus*, más szövegváltozatokban *rabambanus*, *robonbanus*), ez a sajátos

méltóságnév „csak a Székely Krónikában fordul elő, s mint ilyen, múlt [18.] századi gyártmánynál egyébként nem tekinthető, akár *ravóbant* (rabou ban) akar jelenteni, akár pedig a zsidó rabbi s a magyar *bán* szóból vagy másegyéből komponálta is a krónikahamisító” – zárta rövidre a kérdést Nagy Géza.⁵

Az első magyar fordító, Aranka György nem is tudott vele mit kezdeni. Rabonbánt persze ő sem találta a szakirodalomban, mindössze a *Raban nevet* Laziusnál, Bécsben temetett zsidó és pogány főemberek nevei között.⁶ Legbővebben Nagy Géza tanára, Ipolyi Arnold fejtegette esetleges, pl. a *rovó* vagy *garabonciás* magyar tájszavak felé kereshető, de akár részben héber, részben szláv – vagy netán azt generáló régibb – eredetét. Vagy nem is ilyen, mert viszonylag elterjedt megnevezésekként más – pl. kazár – közvetítést is megengedő névösszetevőkből való származását. Korábbi véleményekhez csatlakozva, mindenesetre *papbírói* hivatalként értelmezte a méltóságot.⁷

A többi magyarázatkísérlet még eredetibb. A Krónikát adnotáló Zabolai Finna Sámuel onnan vélte levezetni, ezzel egyben a (méltóságnév) *bán* szó törökös eredetét is megtakarítandó, hogy a rabonbán feladata a *rabokkal* való *bánás* volt.⁸ Kállay Ferenc pedig – másik végletként – a következőket kockáztatta meg: „Bayer szerint (Belii Adparat[us]. ad Histor[iam]. Hung[ariae]. T. I. p. 409.) *Ethil*, *Ethel*, *Rha* egyet jelentett, ti. folyóvizet, – Attilát Etelének is hívták, hogy pogány eleink a vizeknél áldoztak, törvényeinkből tudjuk; megeshetik, hogy a két szóból, rha és baján vagy összehúzza bán, lett a [rhabanbán] nevezet, minthogy a bajánok vitték talán az áldozatokat is végben.”⁹

¹ NAGY Géza 1886.² DOMJÁN István 1898, 287.³ SZÁDECZKY Lajos 1905.⁴ A Csíki Székely Krónika értelmezés-, kutatás-, tudományos-irodalmi-társadalmi-politikai hatás-, sőt pletykátörténetét Hermann Gusztáv Mihály dolgozta fel a legteljesebben, könyvnyi tanulmányban (HERMANN Gusztáv Mihály 2007). Lásd még az ezt követő szakirodalomból: BIRÓ Annamária 2010, főleg Előszava (7–20.), illetve a vonatkozó 21–74; BIRÓ Annamária 2011, 240. és köv.; DÁVID Péter 2013.⁵ NAGY Géza 1886, sejt. 11.⁶ SZÁDECZKY Lajos 1905, 138. Wolfgang Lazius hivatkozott munkája a *Vienna Austriae* (1546) valamelyik kiadása.⁷ IPOLYI Arnold 1854, 467–475. Hasonló korábbi véleményhez lásd pl. SOMBORI József 1835, 8.⁸ DÁVID Péter 2013, 154. Finta tárgyalt helye: *Zabolai Finna Sámuel kritikai jegyzetei*, LBEK, Ms. 232, 2.⁹ KÁLLAY Ferenc 1829, 80. A Bayer-hivatkozás problémás: a megadott hely valóban egy Bél Mátyáshoz intézett és általa kiadott Bayer-leveléhez tartozik, de ott nem szerepel ilyen tartalom. A magyarországi származású Gottlieb Siegfried Bayer (1694–1738) szentpétervári német orientalista és történész 1726-ban levelezett Béllal, lásd részletesen TÓTH Gergely 2012, 236. A Volga különböző neveinek egybevetését a korszakban lásd pl. DESERICIUS, Josephus Innocentius 1748, 182.

Utóbbi magyarázat értelem szerint csak a *rhab(aj)án* összetevőre nézve erőltetett – a *bán* méltóságnévnek az avar kagán *Bajánnal* összefüggést kereső származtatása ma is megállná a helyét.¹⁰ Ennek kérdéséhez Kállay irodalmat is ad a következő mondatban: „Pray és Engel munkáikban olvashatni, hogy mind a bulgárok, mind az avarok közt több fővezérek Baján nevet viseltek.”¹¹ Mielőtt tovább idéznénk a Kállay által felvetetteket, egy kitérőt kell tennünk.

Egy ellen-ellen-ellenérv

A Krónika tárgyában hosszan polemizáló Cs. Jós János¹² – aki a fentiek tekintetében amúgy Szentkatolnai Bálint Gábort idézi, miszerint „a székelyek az ő *főrabbijukat* és főurukat *rabreban* (héberül nagyúr), könnyebb kiejtéssel *rabonbán* névvel” nevezték –¹³ valószínűleg egyetlen lényeges ponton talált tényleges fogást Szádeczky elemzésén. A Krónikában a honfoglaló Árpádot *Zandirhám főrabonbán* fogadja, és egy épp Szádeczky közzétette 18. századi verses műben (*Onographia*)¹⁴ ez áll:

„Mikor a székelyek Erdélybe mentenek,
S a krónika szerint letelepedtenek,
Míg Árpád kijöve, bánsággal éltenek
Uzandur, Kalám, Hám ily nevet viseltek.”¹⁵

A szakasz Cs. Jós értelmezésében annak a bizonyítéka, hogy a Krónikát a feltételezett hamisító Sándor Zsigmond 1796-ban nem megírta/összeállította, hanem csak pl. a Iordanes említette hun *Uzindur* nevét módosította benne a *Sándor* családnév alapján, egy *Zandirhám* torzított *Sándor khánra*.¹⁶ Mert honnan is származhatna egy Apór Péter-, tehát 1752 előtti írásmű *krónikabeli székely Uzandur*ja máshonnan, mint a Csíki Székely Krónikából?

Az érv természetesen nem áll, mert Apór Péter nyugodtan forgathatott Iordanest felhasználó irodalmat, másrészt Szádeczky már az Apór-kiadásban

tisztázta, hogy az *Onographiát* nem Apór Péter-munkaként tette közzé, sőt nem is az Apór-levéltárban maradt fenn, hanem egy olyan, kéziratos kötetben, amely Kovács Gyárfás désaknai plébánostól került hozzá, és amelyben 1755-re, tehát Apór Péter halála utánra datált vers is található.¹⁷

Megfontolandó viszont, hogy az *Uzindurt* jóval nagyobb fantáziát kért volna *Zandirhám*á álmodni, mint kézenfekvően az *Uzandur+Hám*-ot. Occam borotvája valójában a Krónika *forrásának*, nem pedig felhasználójának kéri az *Onographiát*. Nézzük meg közelebbről. Az *Onographia* előbb a(z erdélyi) magyar családnevekkel foglalkozik, és így kezdi:

„Nemde nem nemes-e az Bán nevezetek
Kik bánnal kezdetnek s bánnal végeztetnek,
Régi tisztségekről nemde jegyeztetnek,
Munkámba is előbb méltán hát férhetnek.
Mert régen a baján vagy bán oly tisztet tett,
Az ki érdem által sok népnek tiszte lett,
Ámbár ős véréről másként neveztetett,
De az maradványa Bán nevezetet vett.”¹⁸

Mivel a Bánfit, mint *fiban* végződőt, az Orbánt pedig, mint apa-nagyapa nevéből családnevesültet, a későbbiekben külön tárgyalja, a listanyitónak szánt név leginkább a *Kolumbán* lehet. Aki tovább olvasta Kállay *bános* fejtegetését, nem is mérlegeli a további lehetőségeket, idézett szövegrésze ugyanis így folytatódik: „A Kolumbán székely familia genealógiájában... a székelyek fő tisztjei baján és bán név alatt jönnek elő... ilyen bajánokat említ: ... *Colon* (későbbben írták Kolon)..., ki sokáig viselvén a bánságot, *Colonbánnak* neveztetett”.

Másrészt, lám kicsoda a legelső a sorban az *Onographia* férfi személynévei közül:

„Álljon azért elé az expertus *János*,
Ki többire tudós s esze nem hejános”.¹⁹

Az *Onographia* ismeretlen szerzője, úgy néz ki, nagyon is bemutatkozott: *Kolumbán János*ként.

¹⁰ Vö. EDELSPACHER Antal 1872, stb.

¹¹ KÁLLAY Ferenc 1829, 80. A hivatkozott munkák: PRAY György 1761; ENGEL, Johann Christian 1797. Vö. 41. jegyzet.

¹² Csíkszentgyörgyi [id.] Jós János (1851–1926), a polémia 1910-es kezdetén szamosújvári történelemtanár, aki 37 év szolgálat után ment nyugdíjba, a két világháború között pedig azonos nevű, földrajz-termeszetrájs szakos tanár fiánál (1888–1981) élt Mezótúron, majd Szegeden.

¹³ CS. JÓSA János 1910, 10; SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor 1907, V. Közlemény (1910. március 29., 80. szám).

¹⁴ SZÁDECZKY Lajos 1903, I. 510–527.

¹⁵ Uo., I. 510. Idézi CS. JÓSA János 1910, 10–11. Vö. még HERMANN Gusztáv Mihály 2007, 137–138, 180.

¹⁶ CS. JÓSA János 1910, 11–13. Az *Utzindur/Uzindur* említéséhez nemcsak Iordanes-szöveghelyet ad meg (*De rebus Geticis*, Cap. L.), hanem Bonfini közvetítő *Voltizintur*-szöveghelyét is

(*Rerum Hungaricarum*, Dec. I. Lib. VII., Erdődy Kristóf 1744-es pozsonyi kiadásából, a 83. oldalról – a Bél Károly András 1771-es lipcei, minőségi kiadásában pl., a 107. oldalon ugyanez a név: *Uzindur*).

¹⁷ SZÁDECZKY Lajos 1903, I. 428. Vö. még LABÁDI Gergely 2001 figyelmeztetése egy VERSÉNYI György 1914 kötet SzTE TÓTSzkt B 28359 jelzetű szegedi példányának bejegyzésére (Szádeczky szignójával, a *Miscellania* provenienciájáról – lásd: <http://mek.oszk.hu/00200/00234/html/bokrmanu/htm>). A vitának sajnos az sem tett jót, hogy a Cs. Jósánál semmivel sem kevésbé személyeskedő Szádeczky több rendben is zavart keltően adatolta a *Miscellaniát*: SZÁDECZKY Lajos 1903, I. XXXII–XXXIII, 509, 527.

¹⁸ SZÁDECZKY Lajos 1903, I. 510.

¹⁹ Uo., I. 516.

Egy szerző és családja

Kolumbán János korántsem ismeretlen alakja a magyar irodalom 18. századi történetének: mindenekelőtt a széles körben és sokáig népszerű *Vida György facetiái* és az első magyar nyelvű görög és római mitológia szerzőjeként tartják számon. Szinnyei József szócikkét követően előbb Versényi György azonosította újabb munkáját, majd a két világháború között írt róla hosszabb tanulmányt Dömötör Sándor.²⁰

Mivel 1731-ben subscribált a marosvásárhelyi református kollégiumban, 1715 körül született – *apja, Sámuel* mezősámsondiként lustrált 1704-ben mint zászlótartó.²¹ *Anyja, Varsányi Anna* a sok gyermekes, csekelakai Varsányi Péter és Sombori Klára lánya volt – később (özvegyként?) a Szilágysomlyó és Zilah közti Varsolcon élt.²² *Testvére, Anna* S[epsis]zentgyörgyi Istvánhoz ment feleségül.²³

Apai nagynénjük, Kolumbán Bora a Küküllő megyei désfalvi Túróczi István alispán házastársa lett;²⁴ *egyik apai nagybátyjukat, Mihályt* 1709. május 6-án Nagyenyeden „a németek” (labanc katonák) ölték meg;²⁵ közeli rokonuk, *egy másik Kolumbán János* Kolozs megye assessoraként, a Mezősámsonddal csaknem szomszédos Nagyölyvesen lakott 1729-ben, a helyi Farkas családból való feleségével – az ő fiuk, Mihály két évvel János után subscribált a marosvásárhelyi kollégiumban.²⁶

A mi Kolumbán Jánosunk is ekkortájt írhatta a Versényi közölte diáknótát, versfőiben saját nevével.²⁷ A *Vida György facetiáinak* is itt gyűjtötte össze az anyagát, még mielőtt rokona példáját követve és

jogi pályára lépve, „éles elméjű ügyvéd” vált volna belőle.²⁸ 1741-ben már Kraszna vármegyei assessor-ként említik.²⁹

1744-ben *felesége, Bydeskuti Éva* varsolci birtokának ügyében perelt, majd 1758-ban Szödemeteren megírtként jegyezte a *Vida György facetiáit*, melynek címlapja szerint más vármegyének is assessora volt; 1761-ben varsolci birtokosztálynál sorolják földjét és gyermekei jobbágytelkeit; 1763-ban Kispetriből írt levelet Teleki Ádámnak; 1767-ben és 1770-ben Varsolcra címeztek neki levelet, 1775-ben és 1778-ban pedig ugyancsak varsolci lakosként tárgyalja egy nemességigazolási irat, illetve a 18. századi református szerzők között Benkő József.³⁰

A *Vida György facetiáinak* öt évszamos (1759, 1770, 1780, 1789, 1793), továbbá több évszám nélküli, ponyvakiadása ismert, és az 1789-esen már *néhai Kolumbán János*ként szerepel a címlapon, tehát az 1780-as években hunyt el.³¹ *Egyik fia* biztosan Varsányi-érdekeltségen maradt örököse: *Ferencet* a Felső-Fehér megyei Oláhújfaluból említik 18. század végi nemességigazolási iratok; *lánya, Juliánna* a búzásbesenyői Szombatfalvi György ítélmester felesége lett, a tőle származó *Szombatfalvi-dédunokák* pedig Kraszna vármegyében, Szödemeteren és környékén éltek a Kiegyezés idején; *özvegye és másik fia* ugyancsak Kraszna vármegyei birtokosok voltak: *Elek* 1797-ben ott is lakott a Szödemeter-közeli Magyarcsaholyban – 1801-ben már szintén assessora, 1809-ben helyettes szolgabírája volt Krasznának –, és a tőle született *unokája* lehetett az 1831-ben ugyancsak Kraszna vármegyei assessor Kolumbán László.³²

²⁰ *Néhai tordai hadnagy Vida György facetiájának: jeles tréfiának historiája, mellyet hevertében melánkóliái között magyar versekben foglalt szó-demeteri házánál*, h. n., 1759. stb.; *A régi pogányoknak az ő istenekről és isteni tiszteleitekről való historia. A poéták és régi görög s deák authorok írásnak megértésekre magyarul kiadattatott*, Debrecen, 1766. (Vö. SZINNYEI József VI 1899, 806. hasáb.) VERSÉNYI György 1914. DÖMÖTÖR Sándor 1932.

²¹ TONK Sándor 1994, 67. MAGYARI András 1994, 112.

²² RAKK, Mss. MS 23/1, p. 291. NAGY Iván XII 1865, 68.

²³ Talán egy, az 1727–1730 időszakban Ádámosról, Szászcsávásról említett Szentgyörgyi Istvánnal azonosítható. (TKREK I 2008, 333. stb.) Azt, hogy *Sepsiszentgyörgyi*, lásd RAKK, Mss. A 89, 4v.

²⁴ NAGY Iván XII 1865, 68. NAGY Iván VI 1865, 316. Vö. Apor Péter: *Syntagma vivorum* [1741], in: SZÁDECZKY Lajos 1903, 203. és BENKŐ József 2004, 429. Valamint TKREK I 2008, 176.

²⁵ RAKK, Mss. MS 23/2, p. 518bis.

²⁶ MNL OL, P 657–5299–g (olaszteleki előnévvel használja 1729-ben az 1663-as Kolumbán-címerhez, tehát ehhez a nemességszerzéshez köthető pecsétjét) – a szakirodalom (NAGY Iván VI 1865, 316–317.) és az 1784-es, Küküllő vármegyei lelkész másodunokatestvére által összeállított családja (5. *ábra*, MNL

OL, B 2–1847–6429, acclusák ad 1869/1793, F melléklet = Mf. 37070) stb. is *unokabátyjának* mutatja, pontosabban az említett lelkésznek a *nagybátyja*. Fia marosvásárhelyi diák voltáról lásd TONK Sándor 1994, 69.

²⁷ *Kedves nótát zengő kótát a deákokról mondok...*, in: VERSÉNYI György 1914. (Szakaszhiányos másolati példányról közölve, mert a versfőkből kiolvasható név: *Kolumbán Já[n]os*.)

²⁸ „Johannes Columbán d. 16 Oct., canc., tandem causicus acutus. NB. Hic facecius <...> Vida ipsius collegit.” (TONK Sándor 1994, 67.)

²⁹ Apor Péter: *Syntagma vivorum* [1741], in: SZÁDECZKY Lajos 1903, 211; PETRI Mór I 1901, 795.

³⁰ MNL OL, P 676–1–1744–31. PETRI Mór IV 1902, 761–764. (Kolozs, Közép-Szolnok és Kraszna megyék assessorának írja magát, lásd 3. *ábra* – TtREKL PI, 129 Szi.) DÖMÖTÖR Sándor 1932, 275. TtREKL, PH 3–4/1767 és 18/1770; RAKK, Mss. MS 23/2, p. 518; BENKŐ József 2014, 357, 528.

³¹ DÖMÖTÖR Sándor 1932, 273.

³² MNL OL, B 2–1847–6429, acclusák ad 1869/1793, F melléklet = Mf. 37070. NAGY Iván X 1863, 793–795. PETRI Mór I 1901, 788, 795–796; III 1902, 216, 649; IV 1902, 12, 477–478; V 1904, 790–791; VI 1904, 588.

...valamint egy furcsa családtörténet

Kállaytól folytatva: az általa idézett *Kolumbán székely familia genealógiáját* Szinnyei is számontartja, a családnak címereslevelet szerző Kolumbán Ferencnek tulajdonítva azt.³³ Legalább három közzétett munka kivonatolta vagy idézi egymástól függetlenül, egyikük pedig nevesíti is forrását, ez egy, a „Benedek János nemesség-bebizonyítási perében Columbán János által 1775-ből sub. H. Nr. 13. beadott okmány”: *Fejedelem id. Apaffi Mihály parancsolatjából 1661 e protocollo ac Lustris siculicalis sedis Udvarhely kidolgozott olaszteleki Columbán család genealógiája és eredete*.³⁴

Benkő József családja 1798-ra igazolta köztehermentes nemességét, és lehet hogy ettől sem függetlenül, ezt megelőzően másolta le a *Kolumbán-genealógiát*. Mindenesetre, kéziratgyűjteménye részeként 1798 után adta el a nagyenyedi kollégiumnak – ebből az 1849-ben elpusztult példányból dolgozott Kállay is; Daniel Gábor az Erdélyi Udvari Kancelláriába productionalis mellékletként feljuttott példányát kivonatolta 1846-ban bécsi gyakornoksága idején; Nagy Iván a Szödemeter melletti érckörösi Décsey Miklós révén jutott hozzá adataihoz, vélhetően a partiumi Kolumbán János-leszármazottaktól.³⁵ A – fentiekből kitetszőn – eléggé sokak által ismert családtörténet Benkő-féle másolata Kemény Józsefnek köszönhetően csaknem teljes szövegében hozzáférhető.³⁶

A latin nyelvű *genealógia* első része szerint az [Erdélyben] Attila halála után [az ennek rokona] Uzindur *baján/bán* vezetésével megtelepedett székelyek második *bánja* Poka/Pouka, a harmadik pedig, 567-től [tehát Erdély avar uralom alá kerülésének

idejétől], Bardótz fia Colom/Colon/Kolon *bán*. További nevesített székely *bajánok/bánok* az árpádi [Bonfini és Thuróczi nyomán itt: 740-es évekbeli!] honfoglalásig Orbó, Ders, Ugron, Kele, Bébók/Bélók, Uzon – utóbbi már Árpád idejében. Ekkortól a *bajánokat* csak „*kisbánnak*” [az *ispán* etimologizálása?] hívják, ahogy 1661-ben is még a [székely *ispán* =] *comes siculorum*ot. A *genealógia* megírásának idején Pokának a *maroszséki Pókafalván és Galambfalván* élnének nemesi szabadságú leszármazottai.³⁷

A *genealógia* második része az olaszteleki Kolumbán család több mint félévezredes fiktív családfája, a kora Árpád-korban anakronisztikus fegyvernemekkel/tisztségekkel és a 15. századig anakronisztikus – de a keretszövegben forrásként megjelölt székely lustrákban *kivétel nélkül erdővidéki lófő* – családnevű³⁸ feleségekkel. Ormannus egyik fia, Dániel Vargyason a Daniel család őse, másik fiát, az olaszteleki Endrét, I. Béla király *puskás gyalog* (!) (darabont) *századosát* egy Eustachius nevű barát téríti meg kereszténynek. Ennek az Endrének unokája Péter, III. István király *puskás gyalog* (!) (darabont) *hadnagya és udvari embere*. Ahogy aztán *kora ifjúságában három évig komornyikja* Columbán András is Báthori Gábor *erdélyi fejedelemnek*. Stb.

A harmadik rész, az 1657-ben krími fogságba került Kolumbán Ferencről és közeli hozzátartozóiról, nagyrészt valós vagy nagyon valószerű adatokra épít, és mind a Benkő-példány, mind pedig a Décsey-közvetítette források tartalmaztak már olyan, 1661 utáni, de ugyancsak valós vagy valószerű elemeket, amelyekkel egy-egy, a városfalvi, illetve a Kraszna vármegyei ágból való leszármazott egészíthette ki a szöveget.³⁹

³³ SZINNYEI József VI 1899, 805–806. hasáb.

³⁴ KÁLLAY Ferenc 1829, 80–81, 257; a forrásmunka címét is nevesítő DANIEL Gábor 1896, 13–14; NAGY Iván VI 1860, 315–318. Kisbaconi Benedek János, aki erdővidéki református lelkész és köpöci birtokos apától született, és 1794-ben hunyt el, leghamarabb 1776-tól, de 1783-ban már biztosan mátsfalvi református pap volt, és 1780-ra vitte sikerre productionalis perét. (PÁLMAJ József 1900, 29. BENKŐ József 2014, 626. KREL, *Vizitációs jegyzőkönyvek (1775–1803)*, 133. SÁL, Fond 105, nr. 452, 2.) A Kolumbán-genealógiához többféleképpen is hozzájuthatott az azt 1775-ben bekérő kisbaconi Benedek Mátétól, aki ekkor, az 1760–1780-as években Bardoc-fiúszék táblabírája volt. (Vö. az erdélyi tisztinévterek esetleges éveiből: TD 1767, 38; TD 1767, 21; TD 1767, 40.)

³⁵ BENKŐ Ferenc 2014, 137. és MIKÓ Imre 1868, 13; „Megvan ez a genealógia a familiánál és Benkő gyűjteményiben is, T. 10. in folio p. 217. az Enyedi Könyvtárban” (KÁLLAY Ferenc 1829, 81); „Később kerestem ezen pert... azonban... 1848 előtt a félnek visszaadott” (DANIEL Gábor 1896, 14); NAGY Iván VI 1860, 315.

³⁶ RAKK, Mss. KJ 105, 76r–79r. Lásd Függelék, most már

magyar fordítását is közzétéve.

³⁷ RAKK, Mss. KJ 105, 77v. és KÁLLAY Ferenc 1829, 80–81. (A „*bajánnévsor*” az ismertetett kivonatokban csak Kállaynál szerepel.) A 744-es árpádi honfoglaláshoz lásd GUNST Péter 1995, 62.

³⁸ Udvarhelyszék levéltárában az 1614-es lustra volt meg teljesen – ennek használhatta együtt a szerző mind az udvarhelyi, mind pedig a háromszéki részt –, és található ebben lófő család a szomszédos erdővidéki községekből filei Fosztó, Boda és Kis[Barta], száldobosi Borbát, vargyasi Imecs, olaszteleki Markó és Borbát, valamint egyfelől kisbaconi Benedek, bibarcfalvi Osvát, másfelől nagyajtai Darkó, miklósvári Jakab, baróti Jakab és Marton, bodosi Imecs, sepsibaconi Baló, Markó és Birtalan is. (SzO Ús IV 1998, 203; 292–296, 376, 379, 381, 383–385.)

³⁹ Kemény (tehát Benkő) másolati példánya a (Fábián fia?) György leszármazottait tárgyalja 1690 után is, egy nemzedéknnyit (lásd Függelék), míg a Nagy Iván-forrás Décsey adatai az állítólagos szerző (Márton fia) Ferencét, egészen a Kolumbán János Anna nevű testvérének házasságáig – leginkább 1730 körül, vö. János 1715 körüli születése és a valószínűleg sógorára, Szentgyörgyi Istvánra vonatkozó TKREK, I. 33. stb.

...és szerzője

Egy biztos: az 1661-re keltezett *Kolumbán-genealógia* összeállítója nem ismert néhány lényeges, az 1663-as *Kolumbán-címereslevélben* szereplő személyi adatot. Holott azt az a Kolumbán Ferenc nyerte el, aki – minekutána együtt raboskodtak a krími tatároknál – valóban Apafi belső embere volt. Így pl. nevét sem tudta a Ferenc ugyanott nemesített egyik testvérének, Mártonnak.⁴⁰ Ez önmagában is kizárja a nemességelnyerő Ferenc szerzőségét, sőt nagy valószínűséggel a fiait is. Másrészt, az avar *Baján/baján* és a magyar méltóságnév *bán* között elsőként Otrókocsi Főris Ferenc állapított meg etimológiai összefüggést, 1693-ban.⁴¹ Ezt megelőzően nem írhatott senki avar kori székely *bánokról*.

Sámuel, a nemességszerző Ferenc fia már valószínűleg hozzájárult a *genealógia* keletkezéséhez, de ő is inkább bizonyos családi hagyományok szóbeli közvetítőjeként. A szöveg marosszéki Pókafalvaja és Galambfalvaja valójában *Póka* és *Galambod*, és csak utóbbi székelyföldi, a vele szomszédos Pókakeresztúr és Póka már Torda vármegye része volt. Mindezt a marosszéki sámsondiként lustráló Kolumbán Sámuel még pontosan tudhatta, és 1704-es tisztestársával, a *galambodi* tizedes *Bán* Miklóssal családnevük magyaroztatását is megtárgyalhatták Vay uram második seregében.⁴² Sámuel szerepe egy *Kolun* „bánnév”-változat és – a Varsányi-felesége oláhújfalusi érdekeltiségeivel csaknem szomszédos, ugyancsak (később Felső-)Fehér vármegyei – *Kolun* település nevének esetleges összefüggésében is felmerül.

Az első rész további „bajánnevei” (Bardótz, Ders, Orbó, Uzon) származhatnak egyszerűen egy, az ügyvédek számára is otthonos *erdélyi igazgatási gyakorlatból* (szék- és helységnevek), illetve a címben forrásként megjelölt székelyudvarhelyi lustrák egyikében egymás közelségében találjuk az Ugron nevet és a derisi Barlokot, az 1614-es háromszéki lustrában pedig Orbai[széke]t egy kovásznai Ugronnal és ugyanitt Uzont is, de a kökösi Orbók és a sepsiszentgyörgyi

Kele nevet ugyancsak.⁴³ Az Orbóknak lehet, hogy csak elírása Kállaynál a Bébók – vagy az előtte említett Barlokknak Keménynél a Bélok. Persze a bajánsor kiötléséhez vezető asszociációk több szálon is elindulhattak: egy helynév-etimologizáló Uzon < Uzon(d)[-úr] rövidülés mintájára akár egy Kele(d) > Kele ötlet is elképzelhető, ehhez pedig jó tudni, hogy az író Kolumbán János anyósa Gut-*Keled* nembeli Gúthi-lány volt.⁴⁴

A *genealógia* második része *irodalmi/írói tájékozottságra/tapasztalatra* vall: az erdélyi 18. század családtörténeteinek olyan ismert elemei/motívumai/eljárásai köszönnek vissza benne, mint a „Szent István után még pogány székelyek”, az *Apor-lányt elvéve* Apor néven is nevezett Burtziai Máté, a Bardoc-fiúszékben legelőkelőbb Daniel család *vargyasi és olaszteleki* ága, a Kálnokiaknak a Mikó és Nemes grófokhoz való *rokonítási kísérlete* egyazon Árpád-kori székely ispántól való *leszármaztatás* révén, az ugyancsak erdővidéki gyökerű Csereiek különböző „hőstettei” – talán a vizaknai Gerébek Orbannus-őse is.⁴⁵

A harmadik résznek a család bizonyos kései viszonyait illető tájékozottsága/tájékozatlansága ugyancsak a tatárok foglya, a címereslevelet elnyerő Ferenc deák egy olyan *unokájának* a szerzőségét valószínűsíti, akinek kapcsolata Olasztelekkel és a címereslevél őrzőivel megszakadt/meggyengült, végső soron tehát – a fentebb sorolt sajátosságokkal összhangban – szintén a táblabíró-író Kolumbán János szerzőségét, aki *Onographiájában* eszerint nemcsak felhasználta egy esetleg korábbi írásmű, a *Kolumbán-genealógia* témáit/motívumait, hanem mindkettőt ő maga írta.

A tényleges apai ági felmenők

A *genealógia* születésének megértése előfeltételezi a család valós történetének ismeretét, de legalább a Kraszna vármegyei ág társadalmi felemelkedésének, a felemelkedés lépcsőfokainak/hullámvasútjának rekonstruálását. Az olaszteleki Kolumbánok a fennmaradt székely lustrákban a 17. században jelennek meg, *puskás gyalog* kiváltságúként (pedites

⁴⁰ Vö. az eredeti armálist: MNL OL, F 9–2–8–3, lásd http://kep.adatbazisokonline.hu/apex/f?p=100:17:0:::17:P17_IMG_P_ID,P26_PRJ_ID,P17_IMG_IDS:2678234,93,2526029;2526030;2526031#.

⁴¹ OTROKOCSI FŐRIS Ferenc 1693, 169, 172–173.

⁴² MAGYARI András 1994, 112. A *galambodi Bán* Sámuel is ott volt, mindketten 2-2 lóval. Meggondolandó, hogy „Póka bán” milyen *nemesi rendű* leszármazottaira céloz a *genealógia*: a 17. században a *nemes* Pókaiak pl. végig birtokosok voltak Pókán, de a *marosszéki nemes* Pókaiak nem galambodiak, hanem *káposztászentmiklósiak*. (Vö. DÁNÉ Veronika 2009, illetve SzOÚs, IV, 210; V, 448; VI, 39, 303; VII, 256; VIII, 270.) Ezzel szemben az 1632. évi privilégiumlevelés galambodi lófő Bánokat már 1647-ben *nobilisként* lustrálták, és a Galambod, valamint a székely

(újra)telepítésű Póka közti Pókakeresztúron helynév a *Bán avas*, Pókán pedig családnévként is ismert a Bán. (S. GYULAI Rikárd 1907, 42; SzO Ús, V, 476; VI, 40; VII, 258. és SzO Ús, VI, 289. PESTY Frigyes 2014, 170, 172. HINTS Miklós 1995, 40, 49.) A latin *columba* jelentése másrészt *galamb*, sőt a térségbeli románok számára a 18. században *golumban* lehetett a *galambodi* ember. (Vö. nevének Golumbá/Golombá változatai: SZABÓ M. Attila 2003, 789.)

⁴³ SzO Ús, VII, 219–220; IV. 461, 400–401, 404.

⁴⁴ Bydeskuti Zsigmondné Gúthi Rebeka. (NAGY Iván II 1858, 102.)

⁴⁵ Apor Péter: *Lusus mundi* (1723), in: KAZINCZY Gábor 1863, 1–115. – *i. m.* 43, 10–11. BENKŐ József 2014, 345, 347, 416, 578, 606. stb.

pixidarii, veres *darabontok*). Az 1602-ben – kivételként – *székely szabadnak* feltüntetett György is azonosnak tűnik az 1614-ben gyalog, az 1627-ben régi puskás gyalog, az 1635-ben veres darabont Györggyel, persze az is megtörténhet, hogy egy György nevű apáról és azonos nevű fiáról van szó. Ehhez az ághoz tartozik még 1704-ben is egy-egy olaszteleki Lukács és Bálint. Az 1602-ben darabont István talán az 1635-ös csordapásztor, míg az *1602-es darabont Ferenc 1604-ben az olasztelekieket magába foglaló udvarhelyszéki gyalog század hadnagya*. Egyazon Mózes vagy apa és fia lehet az 1614-ben Vargyasról összeírt gyalog, az 1627-ben régi puskás gyalog, az 1635-ben három fiúgyermekes régi puskás gyalog, valamint az 1653-ban lustrált Mózes is. Az 1627-ben régi puskás gyalog Fábrián 1635-ben Fülében darabont; az 1627-ben új gyalog János vélhetően Száldoboson lustrál már 1648–1653-ban.⁴⁶

Az 1663-as *Kolumbán-címerlevelet* olaszteleki Literati Ferenc (Ferenc deák), másként Kolumbán Ferenc érdemeiért állították ki, és pedig neki, Márton nevű apjának, György, Gergely és Márton nevű édestestvéreinek, valamint a „másik Kolumbán Györgynek”, aki vélhetően ugyancsak közeli atyafisága volt.⁴⁷ Mivel az 1635-ös lustra a fiú csecsemőket is összeírta,⁴⁸ az armális kedvezményezettjei közül egyértelműen azonosítható az olaszteleki apa – a legutóbb, 1614-ben még nem lustrált, tehát olyan 1600 körül/után született Márton – és két, ekkorra már (olyan 1630–1635-ben) megszületett legnagyobb fia (Ferenc és György). Ők a *Kolumbán-genealógiában* is szerepelnek. Valószínű, hogy a *genealógiabeli* (Márton apja) Ferenc *lőfő centenarius* is megfeleltethető az 1604-es *darabont hadnagynak* – Kolumbán János tisztséget viselő ükapjaként még nyugodtan őrizhette emlékét a családi hagyomány –, sőt a lustraadatok azt sem zárják ki, hogy a *hadnagy másik fia* valóban az 1627–1635-ben összeírt *Fábrián*, egy 1635–1655-ben lustrált *Dániel* pedig – ha nem

is a *genealógiabeli* nemzedékrendi helyen – *Olaszteleken maradó Kolumbánok őse*.

A címereslevél megszerzésekor (1663) az apa Márton még szintén gazdálkodhatott itt, ezért volt szükséges őt is nemesíteni, legkisebb fia, Márton azonban, aki a szokás szerint leginkább maradhatott volna az olaszteleki „ősiben”, az Apafi-udvarba került, és 1697-ben, Ebesfálván hunyt el – a Küküllőbe fulladt –, amennyiben a *genealógiabeli* (Ferenc deák öccse) Istvánnal azonosítjuk.⁴⁹ A többi kedvezményezett az 1674-es lustrával kezdődően már száldobosiként és városfalviként szerepel (Ferenc deák György nevű öccse és a „másik György”), illetve bardociként (a Gergely nevű testvér).⁵⁰

A legnagyobb fiú, a deák karriertörténete olaszteleki családi vagy erdővidéki egyházi háttérű iskolázatással indulhatott: a Rikánbelőli közösség ekkorra pár évtizedes, 1614-es privilégiuma kivételes ösztönzést nyújtott a térségben a tudás útján való társadalmi felemelkedéshez.⁵¹ Úgy tűnik, a *genealógiában* fiktív részében is árulkodhatnak valós történetelemről bizonyos részletek: *kora ifjúságában három évi – bár még csak leendő fejedelem melletti – szolgálatára a vele nagyjából egyidős Apafi Mihály mellett leginkább az 1646–1650-es időszakban kerülhetett sor, annak váradi-lőcsei–kassai tanulmányai idején, és persze lehettek ezt megelőzően iskolatársak már Kolozsváron–Gyulafehérváron.*⁵²

1651-ben maga Apafi is súlyos, erdélyi fejedelmi szolgálatba lépett, 1653-tól pedig részt vett II. Rákóczi György hadjárataiban. 1657-től bizonyosan a társa volt Charas-bek várkapitány perekopi tatár fogságában az olaszteleki deák is, aki Apafi (másik/valami?) szolgájával, Kakutsi Péterrel együtt tartotta benne a lelket és fáradozott kiszabadításán.⁵³ A Radnóton jutalmul kiállított Kolumbán-címerlevelet 1664-ben Székelyudvarhelyen hirdették ki, de Literati Ferenc maga nem tért vissza Olasztelekre: a *genealógiában* említett, haranglábi Apafi-birtoka-

⁴⁶ Az ismert vonatkozó lustrák adatait lásd: SzO Ús, IV, 96, 168, 292, 714, 730; V, 223–224; VI, 34, 79, 311–312; VII, 116–117, 126, 222–223, 278–279; VIII, 72, 322, 338–340; MAGYARI András 1994, 112, 396–397; PÁL-ANTAL Sándor 2009, 185, 209–210. – Utóbbi lustra 1712-ben már az olaszteleki, száldobosi, bardoci, városfalvi Kolumbánokat is lőfőként sorolja fel.

⁴⁷ „Franciscum Literati, ac per cum patrem ipsius Martinum Columban, et fratres suos carnales, ac uterinos Georgium videlicet Gregorium, Martinum, et alterum Georgium Columban de Olasztelek, alias etiam ex Nobili prosapia ortos” – ami a *nemesi származást* illeti: *a puskás gyalogok is kiváltságolt társadalmi csoportot képezett, ha nem is címeres-, de megfelelő privilégiumlevelekkel.*

⁴⁸ SzO Ús, V, 10.

⁴⁹ NAGY Iván VI 1860, 317. és RAKK, Mss. MS 23/2, p. 518bis.

⁵⁰ SzO Ús, VII 2004, 222–223.

⁵¹ A közösség privilégiumához lásd PÉTER Mózes 1909. Nem sokkal későbbi, más erdélyi írástudó-karrier pl. az 1641-ben született Rozsnyai Dávidé, aki sógorának református püspökké választása évében bontott szárnyat látványosan (SZINYEYI József XI 1906, 1313–1317. hasáb).

⁵² Apafi tanulmányaihoz lásd TÓTH Ernő 1900, 83–84. és BENKŐ József 2014, 332.

⁵³ Apafi fejedelmi szolgálatban töltött időszakaihoz és fogságához lásd TÓTH Ernő 1900, 84. A mai Perekop a Krím-félsziget bejárati földszorosának városkája, amelynek erődítménye, Or (tkp. Or Quapi) csak 1736-ban került orosz kézre. Kakutsi Péterhez: valószínűleg a Bolyai Farkas szépapjáról van szó, az ő jutalmaként kerülhetett egy domáldi Apafi-birtokrész Kakutsi, később hozományként Pávai, végül Bolyai kézre. (Vö. BENKŐ József 2014, 429–430; TKREK, I, 171, 173. stb.)

dományának köszönhetően az ottani 1678-as református egyházvizitáció nyújtja az utolsó személyre vonatkozó adatot, és egy Literati Mihály még 1729-ben is vett részt haranglábi vizitáción.⁵⁴

Házasságok, viszontagságok, nemességigazolások

Apafi udvarában és/vagy Küküllő vármegyei birtokosként Ferenc sikeresen gyarapította kapcsolatait. Lehet hogy már felesége, Dobai Anna vármegyei nemesi családból való volt,⁵⁵ bár székely Dobaiak közül is házasodhatott, akár Erdővidékről. De legkésőbb apatársként csakugyan több Dicsőszentmárton-környéki nemesi családdal került atyafiságba: a már említett csekelakai, marosbogáti, magyarsülyei birtokú Varsányiakkal, Somboriakkal, a maroscsapói, majd dicsfalvi birtokú raksáni Türoczsiakkal. A szerzett vagyont viszont bizonyára oszlott is a legalább három gyermek között.

Számunkra érdekes fia, a kuruc időkben katonai tisztséget viselő Sámuel a székelyföldi Habsburg-adórendezéssel és harminckét évnyi betegeskedésével öregkorára teljesen elszegényedett, így a tőle való unoka Jánost sem tudta már taníttatni, de az a „tudományoknak, teológiának és törvényeknek” tanulásával saját lábára állt, és „az életre eleget szerzett” a maga gyermekeinek is. Nem utolsó sorban, Kolumbán János már valóban nagyon jól nőült: feleségének apai-anyai rokonsága, a Bydeskutiak és a Gúthiak is nemzedékek során át töltöttek be alispáni hivatalt a fejedelmi-nagyfejedelmi erdélyi Partiumban. Bydeskuti Éva apja, Zsigmond, és ennek testvére, Boldizsár pedig ezen felül Apafi főlovászmestere, főpohárnoka volt. Bydeskuti Éva anyjának,

Gúthi Rebekának másfelől a régi *Thököly-hadnagy, Magyarországon II. Rákóczi Ferenc kuruc főkapitánya (ezeres kapitánya)* volt a *nagyapja*, a holdvilági csatavesztő Gúthi István.⁵⁶

Innen talán már érthetőbb, miért lett a *genealógiá*-ban (a *darabont*nál előkelőbb) *lőfő* családbeli minden régi „Kolumbán- feleség”, miért szűkülhetett a valós felmenők *darabont* minősége – ennek társadalmi kategória vonatkozású eredeti jelentését elszikkasztva – katonai tisztséget viselő fiktív vagy valós ősök fegyvernem-jelzőjévé, és hogyan lett a *Kolumbán-nagyapja* Ferenc deák *Magyarországon II. Rákóczi György ezeres kapitánya*. Ahogy az is, miért róttá fel azt Kolumbán János 1765-ben a mostoha világnak, hogy őt tisztre-hivatalra nem méltatta, holott ekkori vagyoni helyzetét jól jellemzi 2000 magyar forintos (!) alapítványa, a zilahi református gimnáziumban tanuló elszegényedett rokonok vagy más ilyen nemesek gyerekei számára.⁵⁷

Nehézségek persze valóban érték: 1765-ben már valószínűleg, a következő év végén pedig biztosan nem volt táblabíró; 1763–1765-ben a a *Vida György face-tiái* miatt a Telekiek megkövetésére, sőt az első kiadás átírására kényszerült; később pedig, 1770–1776-ban alávetettjeinek nyomorgatásáért pereskedett, és végül pénzbüntetésre ítélték miatta. Ez utóbbi perével párhuzamosan a család nemességét is bizonyítani kellett – azt csak 1774-re sikerült igazolniuk másodunokatestvérével, a református lelkész Sámuellel.⁵⁸

1775-ben ezt követően, bardocszéki kikérésre küldte át a fűszék rendes ülnökének, kisbaconi Benedek Máténak a *genealógiát*, amely még nem a családi címereslevél ismeretében született, de ugyanabban az évben a címereslevél is ismert helyre került: az armálist a Gyulafehérvári Káptalannál helyezte el, uralkodói rendeletre, a Kolumbán-rokonság.⁵⁹

⁵⁴ TKREK, II, 226, 239. Az 1784-es családfát nézve (5. *ábra*), Ferenc deák haranglábi birtoka leginkább száldobosi öccsének, Györgynek az ágára szállhatott: az ő István fiától való unokája vizitálhatott ott esetleg 1729-ben Literati Mihály néven, ha ez egyáltalán ennek a (Kolumbán-)Literati családnak a tagja volt. Utóbbi ugyancsak Mihály nevű, Nagylakra került unokája pedig a nemeslevél 1775-ös egyik gyulafehérvári deponálójának tűnik ez esetben. (Vö. MNL OL, B 2–1847–6429, acclusák ad 1869/1793, F melléklet = Mf. 37070.)

⁵⁵ A dobokai kis- és nagydobai Dobaiak jöhetnek számításba, és ha igen, akkor talán az anyatárs Sombori-rokonsága is már az ő atyafiságuként.

⁵⁶ A Bydeskutiakról és a Gúthiakról lásd NAGY Iván II 1858, 102–103. és XIII 1868, 260–261. – ha a rokon Décsey Miklós adatai zavarosak is Gúthi István tekintetében, aki valójában már egy héttel a holdvilági csata után meghalt, lásd MAGYARI András 1994, 580.

⁵⁷ Kolumbán János apjának elszegényedéséről, magának a világ általi meg nem becsültségéről stb. lásd a zilahi református gimnáziumnak 1765-ben tett alapítványa szövegét. (RAKK, Mss. A 89, 3r–6r.)

⁵⁸ A TD 1767 kötetben már nem assessor; Teleki Mihály megkövetéséről lásd DÖMÖTÖR Sándor 1932, 275–276. Pénzbüntetéséről lásd MNL OL, B 2–1776–1621, vö. DÖMÖTÖR Sándor 1932, 274. Nemességigazolási ügyét az Illésy-féle adatolás szerint (MNL OL, A 130 – Illésy) lásd MNL OL, F 139–I–8–Kraszna–204, –207. Lásd még MNL OL, B 2–1847–6429, acclusák ad 1869/1793, E melléklet = Mf. 37070.

⁵⁹ Bardoc-fűszéken ismerték a címereslevél hollétét, mert 1733-ban, majd 1753-ban is hiteles másolatot készítettek róla (MNL OL, B 2–1848–59–14 és MNL OL, B 2–1848–1177 = Mf. 37070–37071). Ezért elképzelhető, hogy erdővidéki érdeklődést/közvetítést is követően kereste meg az említett, a bardoci ágból Enyeden 1764-ben subscribált, majd küküllői lelkész (Gergely unokája) Sámuel (és annak algyógyi, Márton nevű unokaöccse?) a kezdetben valószínűleg Haranglábon fellelhető armálist, talán az azt aktuálisan őrző (?) nagylaki *Mibálynál*, hogy aztán hárman együtt helyezték levéltárba a per lezárultával. A küküllői–fehéri-hunyadi leszármazottak és a krasznai ág nemessége ezzel sikeresen igazolódott, de a városfalvi és erdővidéki többi ág productionalis perére majd csak 1792–1793-ban kerül sor, és a második világháborúig további alkalmakkal térnek rájuk vissza újabb és

Egy sor, egy névsor, a másolt és a le sem írt

A *genealógia* születésének valószínűsíthető forgatókönyve a fentiek alapján ennyi: családi nemességszerzésüknek a saját nagyapjához kötődő hagyományára és esetleges, a Fehér megyei anyai hozománybirtok térségéhez kapcsolódó (*Kolun*), továbbá a galambodi *Bánokkal* közös, apai, 1700-asok eleji „kuruc” ötletelésre, valamint (a marosvásárhelyi kollégium által közvetített?) Otrókocsi-bánetimológiára támaszkodva, Kolumbán János az 1740-esek eleji nősülése táján vázolhatott fel egy, a szándéka szerint a Gúthiakéval vetekedni képes fényes családfát, melyet székelyudvarhelyi lustrás adatokkal talán csak az 1770-esek elején, nemességigazolási pere okán dústított fel.

Másrészt, ami az *Onographia* születését illeti, erről egy részletesebb adatelemzés előtt annyit tudunk, hogy – mivel a Máriaffiakat is említi benne – 1733-nál nem írhatta korábban, és a *Miscellania* 1776-nál nem korábbi egybekötése előtt keletkezett.⁶⁰ Az *Onographia* azonban, ha a *genealógiához* viszonyított kronológiai helyzete tisztázatlan is, tartogat meglepetéseket. Mivel a sokáig lappangó *Miscellania* – ahonnan Szádeczky a kéziratát közölte – időközben előkerült, pontosítandó, hogy ez a kézirat másolat,⁶¹ mégpedig lendületes, gyakorlott írású (1. ábra), amely egyetlen sornál bizonytalanodik el, de ott látványosan: az *Árpád előtti székely bánok* sorolásánál.

„*Uzandur, Kalám, Hám* ily nevet viseltek” – így olvasta ki Szádeczky, de *Kalámja* egyértelműen téves átírás, mert a *Miscellaniában* *Kalam* áll, és az ezt követő *vessző* is problémás (2. ábra). Újfént hangsúlyozandó, hogy ez a *Miscellania*-sor egy másolat, amelyben az *Uzindur* név *i-jét a-ra* javították. Talán mert már a lemásolt korábbi változatban szerepelt egy *o-ra* javítás – egy, a *genealógiával* való egyeztetéssel magyarázható utólagos *Uzon...-osítás?* –, amelyet a másoló nem értett, és így próbálta reprodukálni.

Miközben értelmetlen és az *Onographia* itteni szövegében nem használatos, *n* fölé csúszott, (rövid) *u-t* megkülönböztető *csónakká* torzította az *i* fölötti *pon*-tot is. Ugyancsak problémás a Szádeczky-féle *Hám* olvasat, *Hán* helyett. Az azonosított szerző és *genealógiája*, valamint a bizonytalan névalakok kézenfekvő *o > a*, *b > h* betűtvesztési lehetőségének ismeretében mindenesetre leszögezhetjük, hogy az eredeti kéziratban Iordanes történeti *Uzindurját* a „családi ős” *Kolom bán* követte, tehát a szerző a nevét sem bújtatva mutatkozott be ebben a sorban.

Az is biztos, hogy a Csíki Székely Krónika *Zandirhámjának* születése ennek a sornak a *Miscellaniáról* készült olyan másolatához köthető, amelyen már az *Uzandur... Hám* is tovább torzult [U]Zandir hámra – a Sándoroknak jobban megfelelt volna egy Zand[o]ur alak, semhogy a „krónikaszerző” igazítsa Zandírra. A teljes szakasszal együtt olvasva, az *Onographia* egy ilyen másolata mint forrás a következő tartalmakat szolgáltatná: [egy] *Árpád előtti székely bán*, [U]Zandir... hám. Ha pedig a *Kalam/Kolom* további torzulását/félreolvasását is feltesszük, akkor akár: [egy] *Árpád előtti székely bán*, [U]Zandir Rabon/Robon/stb. hám, avagy – a „krónikaszerzőnek” kedves tatár méltóságnevet⁶² a „vezérnév” részévé olvasztva – [U]Zandirhám székely rabon/robon/stb. bán.

Hogy miért olvashatta volna valaki ez esetben épp a teljesen értelmetlen *Rabon/Robon/stb.* szóalakúnak és nem valami egyébnek a *Kalam/Kolomot*, nos, ez a kérdés már valóban ingoványos talajra vezet bennünket. Egy lehetőséget mégis indokolt megemlíteni: az 1792–1793-as productionalisokkal felelevenített, sajátos *genealógia* a Sándor Zsigmond Csíki Székely Krónikát eredményező, 1796–1797-es ügyvédi ténykedése idején még nyugodtan közbeszéd tárgyát képezhette az *erdélyi igazgatási körökben*, és ahogy pontos szövegét nem ismerjük, úgy azt sem, hogy – pletyka szintjén – „Árpád-kori” *pedites pixidarius*, magyarul *darabont/drabont/drabont/stb.*⁶³

újabb nemzedékek nemességet igazoló tagjai (vö. pl. MNL OL, Y 1–1943–1135). Mivel a marosvásárhelyi Királyi Tábla levéltári anyaga (egykori OL, O 105) 1956-ban elpusztult, Ferenc deák 18. századi leszármazottainak a történetét pl. elsősorban egy 1847-es, a bécsi Erdélyi Udvari Kancelláriába felterjesztett, 1847–6429 iktatójú ügyirat mellékleteiből lehet ma az MNL OL-ban kutatni.

⁶⁰ A Máriaffiakhoz lásd NAGY Iván VII 1860, 303. A *Miscellania* történetéhez TÉGLÁSY Imre 1981, 619. és LABÁDY Gergely 2001. A *Miscellania* kötetstáblájából 1776. évi adóívtörvény került ki a restaurálásakor. Amennyiben a *Miscellaniába* kronológiai sorrendbe kerültek be a versezetek, az *Onographia* épenséggel 1755 utáni – megjegyzendő, hogy a *Miscellaniabeli*, 1755-re datált hosszú, barokk latin alkalmi versezet valószínűleg ugyancsak Kolumbán János munkája, mert szígnója CJ-nnis. Az *Onographia* szerzőségének további közvetett bizonyítékát is érdemes itt megemlíteni: Dömötör figyelmeztet arra, hogy a

Kolumbán megénekelte Vida csak a *facetiákban* György, a valóságban *István* volt, az *Onographiában* pedig ugyancsak a Györgyök, nem pedig az Istvánok a tréfacsináló fortélyosok – igaz, Dömötör félreérti az általa is Apór Péter által írottak vélt *Onographia*-helyet, amikor a névtévesztés okát „a közvélemény megnyilvánulásában” keresi. (Vö. DÖMÖTÖR Sándor 1932, 278.)

⁶¹ Az eredeti *Miscellaniát* lásd SzTE Kit, Ms. 394; mikrofilm-másolatát lásd MTA KIK, Mf. A 5509/VIII3. Kolumbán János kézírása másrészt ismert, lásd akár a már említett fiatalkori, 1744-es levél (4. ábra – MNL OL, P 676–1–1744–31), akár a későbbi levelezése, pl. az 1770. aug. 15-i levele Szilágyi Sámuel szuperintendensnek (3. ábra – TrEKL PI, 129 Szi).

⁶² Vö. SZÁDECZKY Lajos 1905, 48–54, 184–185. A *kán/khám/hám/stb.* erdélyi alakváltozatokhoz lásd SzT, V, 1007; VI, 76–77.

⁶³ A *darabont/drabont* erdélyi alakváltozataihoz lásd SzT, II, 262–270.

tisztsegeinek fejcsóváló emlegetése során nem kerültek-e szóba *(d)rabon(t)ként/stb.* az *avar kori székely bánjai* is.⁶⁴

Ha egy ilyen forгатókönyv valaha is bizonyítható lenne, a dolgozat mottóját joggal cserélné fel Jósika hugói *Ahol a veres emberének egy Ahol a veres drabont bán* parafrázisa. Ennek híján marad a rowlingi-fazakasimrei: *ahol zárul*.

Összegezés

Az 1796 körül hamisított Csíki Székely Krónika árpádi honfoglalás előtti székely vezérei, az ún. *rabonbánok* semmilyen más forrásban nem szerepelnek, és a *rabonbán* méltóságnév jelentésére sem sikerült senkinek elfogadható magyarázatot találnia. Székely *bán*ról sem történik említés sehol korábban, kivétel két, 18. századi kéziratos mű, mindkettő az első magyar nyelvű görög és latin mitológiát összeállító Kolumbán János munkája (*Onographia*, Kolumbán-genealógia). Ezek születése szerzőjük és családja társadalmi felemelkedéséhez köthető: a Kolumbánok

bennük található, egy avar kori *Kolom székely bánra* visszavezetett családnév-etimológiáját főleg egy túl sikeres, 1740-es évek eleji házasság magyarázhatja. A *genealógia* valószínűleg Kolumbán János 1770-es évek eleji nemességigazolási perével nyert szélesebb nyilvánosságot, majd a rokonság hasonló perein kapcsán került újra és újra a figyelem előterébe, így az 1790-es évek elején is. Mivel a *genealógia* a 17. századi valós Kolumbán-ősök *székely gyalog puskás (darabont/drabont) társadalmi státusát* Árpád-kori fiktív, „darabont” *fegyvernemben* magas tisztsegű ősökkel igyekezett értelmezni, nem kizárható, hogy a 18. század végi erdélyi igazgatásban az Árpád előtti székely bánjait is *(d)rabon(t)stb. bánokként* emlegették fejcsóválva. Ilyesmit persze csak szerencsés kezű forrásfeltárás bizonyíthatna. Az *Onographia* egyik szakaszának viszont valóban sikerült azonosítani azt a másolati sorát, amelyben az Árpád előtti székely bán (iordanesi-genealógiabeli) *Uzindur, Kolom bán* felsorolás helyett már *Uzandur [rabon?] hám* szerepel, mint a „krónika” *Zandirhám* rabonbánnevét előlegező szöveg hely-láncszem.

Függelék⁶⁵

Deductio et Historia Familiae Siculicae Columbán de Olosz Telek

concinna Anno 1661 per Franciscum
Columbán de Olosz-Telek

Infrascriptus praesentibus recognoscalom és adom tudokra mindeneknek, a' kiknek illik, hogy én ad requisitionem legitimamque petitionem Generosi Domini Mathaei Benedek de Batzon, nállam lévő Genealogialis levelemet adtam ki emlékezetnek okáért, melyet a' Nagy Apám Olosz Teleki Columbán Ferentz Deák Uram az akkori Regens fejedelem idősebb Apaffi Mihály parantsolatyából Anno 1661 e Protocollo, ac Lustris Siculicalibus Inclitae Sedis Udvarhely ki dolgozott:

Mely e' szerént következik:

Familiae hujus, et Nominis istius Genearcha, vir fuit eminentissimus, et fortissimus *Colom* dictus, qui ob fortitudinem, et robur sui Corporis tempore isthoc formidoloso, dum Scythuli ab Hungaris⁶⁶ permansi[s] in angulis orientalibus palustralibus Transsilvaniae recepti erant, tertius Bajanus, sive Banus⁶⁷ positus

inter Scythulos fuerat Anno post natum Christum Dominum 567. Etenim dum Atilla mortuo, filii ejus *Csaba*, et *Aladár* in Anno 445 totam Gentem Hungaricam, aequo robore propter Dominatus Successionem depopulati essent, tria millia Aladarrii Hungarorum sub Ductoribus Eumedzure⁶⁸, et Uzindurio⁶⁹ in severiores⁷⁰ Transsilvaniae oras se recepissent decedente Ductore Primario Eumedzure⁷¹, alterum Uzindur dictum virum, emeritum Ducem, tunc hungarico idioma *Baján*, seu *Bán* contracte dictum, pro tuitione assumerunt, cui successit *Poka* vir eximiae Sapientiae, cujus posterii hodieum in *Pokafalva*, et *Galambfalva* Siculicali Sede Maros nobili splendore⁷² supersunt. Huic successit *Colom*, ex *Varjas* Patre *Bardotzio*, qui ob diutissime gestum inter Scythulos Banatus officium, jam exinde *Colom-Bán* dictus, posterisque universis dedit cognomen. Illi successit *Orbo* cui⁷³ *Ugron*, cui *Ders*, cui *Kebe*, cui *Bélok*, cui *Uzon* in Anno 729, qui tandem in Anno 742–743 Hungaros fratres suos secundario [...] transtulit ad oppidum *Déés*, nec amplius *Bán* erant, sed dictus est ab Arpadio *Kis Bán*, quo titulo *hodieum*⁷⁵

⁶⁴ A *bános* történetnek mindenestre megvolt a maga, méghozzá nem lebecsülendő nyilvánossága. Lukáts István bodosi református lelkész a következő sorokkal köszöntötte 1829 (!) körül Cserei Eleket a Bardoc-füszéki alkirálybíróvá választása alkalmából: „Áldozat kell, áldozat a Kolon Bán / Lakta lapályon!” (LUKÁTS István 2015, 129. Vö. SzNM, TD 1829, 76.)

⁶⁵ Lelőhelye: *Collectio minor Manuscriptorum Historicorum Josephi Comitis Kemény*, Tomus XXVtus (*Varia*) (RAKK, Mss. KJ 102), 76r–79r. (13. [tétel].) Az aláhúzott szavakat, illetve a másolók jegyzeteit kurziváltuk.

⁶⁶ Helyesen: *Hungari ab Scythulis*.

⁶⁷ A kéziratban: *Balmus* (elírás).

⁶⁸ A kéziratban: *Ellmedzare* (téves olvasat – a hun *Uzindur* iordanesi vezértársa ilyen névalakkal nem szerepel az irodalomban,

míg *Eumedzur*ként igen, vö. pl. VIGNIER, Nicolas 1587, II. 72.: *Eumedzur*, *Voltizintur*).

⁶⁹ A kéziratban: *Uzyndulio* (téves olvasat vagy még a szerző szándékos elírása).

⁷⁰ A kéziratban: *sequiores* (valószínűleg halmazottan hibás szóalak, többrendbeli elírás okán).

⁷¹ Ugyanaz, mint a 68. jegyzet.

⁷² A kéziratban: *stridore* (valószínűleg halmazottan hibás szóalak, többrendbeli elírás okán).

⁷³ A kéziratban a *cui* helyén *obit cui* áll (az *obit* valószínűleg a Benkő-kézirat egy *cui* őrszavának a félreolvasása).

⁷⁴ Itt bizonyára kimaradt egy szó valamelyik rend másoláskor.

⁷⁵ A kéziratban lapszélén ezt egyértelműsítve: *I[d]. e[st]. 1661o.* (Kemény József vagy már Benkő József jegyzete.)

Comites Scythulorum gaudent, sicq[ue] nomine hoc originem sumto tempore primi Regis Belae Hungarorum ab *Ormanno Columbán* exstiterunt duo fratres *Daniel*, et *Endre*, primo illorum in *Varjas* permanso, inclitae familiae *Danieliae de Varjas*,⁷⁶ hoc vero, scilicet *Endre* in *Olosz Telek* transgresso, Nobili Genealogiae *Columbiananae* de *Olosz Telek* in hunc usq[ue] dederunt scaturigines, hic demum factus Centenarius (sic!)⁷⁷ Agilium Pedestrium Pixidariorum, primus in Anno 1060 sumpsit a Monacho Eustachio Baptismum, qui ex *Dorothea Baló* habuit itidem filios: 1o *Andream* deficientem, 2o *Volfgangum* deficientem, 3o *Stephanum*, qui ex *Ursula*⁷⁸ *Marton* habuit: 1o *Michaelem* denatum, 2o *Petrum*, Stephani IIIi in statu privato, et aetate juvenili familiarem, qui Anno 1165 ex *Magdalena Kis*, priori videlicet uxor sua habuit duas filias, *Ursulam*, et *Juditham*, sed quarum linea, ut filiarum relinquitur, secunda vero Consorta *Juditha Benedek* habuit filium *Andream*, qui ex *Elisabetha Osvat* habuit filios: [...]⁷⁹ 1o *Melchiorum*, et 2o *Franciscum*. *Melchior* apud divum *Andream III* Regem, et usq[ue] ad extremum vitae suae habitum⁸⁰ Ancillatus, absq[ue] haeredum solatio denatus est. 2o *Franciscus* ex *Anna Fosztó* habuit duos filios, 1o *Gregorium*, qui in conflictu Turcico Tempore Stephani Báthori Vajvodae Transsilvaniae occubuit anno 1479, 2o *Mosem*, qui ex *Magdalena Imets* habuit alterum *Mosem*, qui ex *Catharina Boda* habuit filiam et filium, 1o *Catharinam*, 2o *Danielem*, sed hujus Danielis Linea hic relinquitur, hujus enim posteritas in *Olosz telek* absq[ue] omni variatione cognominis *Columbán* Nobilium libertate, ad hocusq[ue] tempus gaudent, et utuntur. Sed hic notandum est: quod hactenus, filias in suis ipsorum condescendentalibus reliquimus, sed hujus *Catharinae* Lineam minime possumus, fuit enim illa *Catharina Columbán* virgo opulentissima annorum⁸¹ 30 duorum, nimiumq[ue] delicata, quae dum mane expergiscatur, ut surgebat, interrogare solebat: *Fel jötté' a' Nagy Tsillag?* Et inde ex illusione Sol diu *Colombán tsillaga* dictus vocabatur. Haec *Catharina* dum nupsisset cuidam familiari Aulico Vajvodae Christophori Báthori Natione Polono *Jacobo Blovtzki*, ille ob amorem dictae suae Consortis, cognomentum suum *Blovtzki* non dedignatus est cognomento *Columbániano* transmutare primo tempore incorporationis suae, coram Lustra Generali Sedis Siculicalis Udvarhelyiensis se inscribi curavit. Nota tamen: quod ille Polonus existens, maluit uti pronuntiatione, et Literis latinis potius, quam hungaricis, unde se pronuntiarum, nominariq[ue] curavit *Jacobum Columbán*, et ab inde Nomen isthoc non scribitur cum *Ko.* et *o.*, sed cum *Co.* et *u.* de *Olosztelek*. Constitutus est ille *Jacobus Columbán*, Ductor Centenariusq[ue] peditum inter Belligerantes Siculos in Anno 1589, dein sequenti

Anno 1590 Ductor idem Centenarius Primipilorum Nobilium factus, qui in Anno 1596 in proelio Turcico in Campo Keresztes acto, sub Duce Austriaco Maximiliano, ac Principe Sigismundo Báthori laethali vulnera affectus, reportatusq[ue] jam vulneratus in *Olosz Telek* mortuus, et sepultus est.

Hic ex ejusdem Nominis consorte habuit filium *Andream Columbán*, qui in 1o luce juventutis in triennio fuit Cubicularius Principis Gabrielis Báthori, tandem in patria constitutus et Ductor Centenarius Primipilorum belligerantium Siculorum Sedis Siculicalis Udvarhelyiensis Anno 1618, qui ex alia *Elisabetha Horváth*⁸² habuit filios 1o *Mosem* deficientem, et 2o *Franciscum*, qui similiter exstitit Ductor Centenarius Primipilorum belligerantium Sedis Siculicalis Udvarhely, et ex *Catharina* filia *Gaspari Darkó*⁸³ de *Nagy Ajta* habuit filios: 1o *Fabianum*, 2o *Martinum Columbán*.

Fabianus ex *Juditha Jakab* habuit filios: 1o *Georgium*, 2o *Borbaram*.

Georgius ex *Margaretha Lörintz* de *Varosfalva* habuit 1o *Stephanum*, 2o *Michaelem* deficientes, 3o *Georgium*, qui Anno 1690 in proelio Törtsváriensi cum Tökölö acto, in carpento Michaelis Teleki laudabiliter recidit, 4o *Martinum*, et 5o *Georgium*.

Horum *Martinus* ab *Helena Ferencz* habuit 1o *Franciscum*, 2o *Joannem*, 3o *Juditham*.

Georgius vero ab *Anna Zoltány* genuit 1o *Catharinam*, 2o *Helenam*, 3o *Michaelem*. Huc usq[ue] extenditur Linea *Fabiani*.

Secundo: *Martinus*, qui germanus erat *Fabiani* fuit Causarum Octavium in Transsilvania Procurator, qui ex *Lucina Bertalan* habuit filios, et filias 1o *Franciscum*, 2o *Georgium*, 3o *Catharinam*, 4o *Gregorium*, 5o *Stephanum*. *Franciscus* in aetate puerili in exoticu peregrinans, tandem constitutus est Capitaneus Millenarius in Hungaria Campestris Ordinis sub Principe Georgio Rakoczi 2o Anno 1657, tandem expeditus in Poloniam, captus est a Tartaris, unde eliberatus cum aliquo servitore *Petro Kakutsi*, Comitem *Michaelem Apafium* ex Oppido Orr tartarico propriis sumptibus, et fatigiis e compedibus redemit, qui tandem Anno 1661 Princeps Regni erectus, eundem *Franciscum Columbán* pro tanto merito, bonis *Haranglábiensibus* suis donatum, in suum intimum familiarem Aulae suae dignatus est.

Mely említet Nagy Atyámtól modo praemisso elaborált Genealogiámot, ugy a' mint nállam taláztatik le irva, minden változás nélkül irattam, és adtam ki felyebb említett Benedek Mate Uramnak. Datum Varsoltz. Die 18 Mensii Augusti 1775.

Olosz Teleki *Kolumbán János* m. p.

Erdélyben és Szilágyban némely Nemes Vármegyék Assessora L. S.⁸⁴

⁷⁶ Ehhez Kemény József lapszéli jegyzete: *Danielem de Vargyas perhibente Samuele Puffendorf Rerum Svecicorum Libr. XVII. p. 583 ad Annum 1646, misit Georgius I Rákoczius Lipsiam ad Torsensonium. Kemény.*

⁷⁷ A (sic!) leginkább Kemény, esetleg már Benkő furcsálló beszúrása, valószínűleg mert a *centenarius* elsődlegesen valamilyen (nem katonai terminus, hanem pl. súlymérték) *százás* jelentésű, ha a *centenarius*nak valóban volt is még a magyar középkorban *százados* jelentése (leginkább *centurio* értelemben). (BARTAL Antal 1901, 118–119. és LLMAH, II/1, 90–91.) Itt, kora újkori tisztségként, akkori erdélyi megfelelőjével, a 17. századi székely hadrendi egység (egy *százás*) parancsnokának (*hadnagy*) lehet fordítani.

⁷⁸ A kéziratban: *Urada* (téves olvasat).

⁷⁹ Lásd 102. jegyzet.

⁸⁰ A kéziratban: *halitum* (elírás).

⁸¹ A kéziratban: *armorum* (elírás).

⁸² A kéziratban *Horváth* (amely azonban Erdővidéken nem lófő család, vö. 38. jegyzet; valószínűleg még a szerző téves olvasata, lustrákból).

⁸³ A kéziratban a Nagyajtára nem jellemző *Barkó*, hibás olvasat szerepel, de Nagy Ivánnál is *Darkó*, a Décsey-féle változat alapján. (Vö. NAGY Iván VI 1860, 316.)

⁸⁴ *Ex simplici Copia Collectionis Mss. Josephi Benkő.* (Kemény József lapalji provenienciaadatolása.)

Az oloszteleki⁸⁵ székely Columbán család leveletése és története,

összeállítva 1661. évben

oloszteleki Columbán Ferenc által⁸⁶

Az alább leírtakat vállalom, és adom tudokra mindeneknek, akiknek illik, hogy én nemzeti úr baconi Benedek Máté tudakozódására és jogos kérésére⁸⁷ a nálam lévő családtörténet tartalmazó levelemet adtam ki emlékezetnek okáért, melyet a nagyapám, oloszteleki Columbán Ferenc deák uram az akkori uralkodó fejedelem idősebb Apaffi Mihály parancsolatjából 1661. évben jegyzőkönyvekből és nemes Udvarhelyszék székely lustráiból⁸⁸ kidolgozott:

Mely eszerént következik:

Ennek a családnak a nemzetségső és a név első viselője egy igen kiváló és vitéz férfi volt, Colom nevű; vitézsége és testi ereje okán, amely azokban az időkben rettenetesnek számított, őt tették meg a székelyek harmadik bajánjának avagy bánjának Krisztus után az 567. évben,⁸⁹ mikor az Erdély mocsaras keleti szegleteiben megmaradt székelyek fogadták a magyarokat. Ugyanis miközben Attila halálát követően, 445-ben fiai, Csaba és Aladár egyforma erővel pusztították a magyar népet az utódlás jogáért folytatott harc során, háromrezen Aladár magyarjai közül,⁹⁰ akik Eumedzur és Uzindur parancsnoksága alatt álltak, visszahúzódtak Erdély vadabb peremvidékére. Eumedzur, a fővezér halála után a másik, Uzindurnak nevezett férfit, ezt a kiváló vezért vagy – ahogy akkor a magyarok mondták – bajánt, avagy röviden bán⁹¹ választották oltalmazójukul, akinek aztán Póka lett az utódja, ez a rendkívüli bölcsességű férfi, akinek mindmáig nemesi méltósággal élnek leszármazottai Pókafalván és Galambfalván, Maros székely székben.⁹² Rá következett Colon, Bardózt

fia Vargyasról⁹³, akit, minthogy igen hosszú ideig volt bánja a székelyeknek, aztán már csak Colon-bánnak neveztek, amely nevet aztán családnévként leszármazottai is mind megörökölték. Őt követte Orbó, akire Ugron következett, majd Ders, Kebe,⁹⁴ Bélok⁹⁵ és Uzon, 729-ben, aki aztán 742–743-ban, másodszeri [bejövételükkor]⁹⁶ magyar testvéreit Dés városához vitte, és több bán már nem volt, hanem kisbánnak⁹⁷ nevezte Árpád [a székelyek vezetőit]; ezt a címet a székely ispánok mindmáig⁹⁸ viselik, és minekutána ilyesféleképpen megszületett a [Kolumbán] név, [I.] Béla magyar király idejében Columbán Ormannusnak⁹⁹ született két testvérfia, Dániel és Endre. Az előbbtől ezek közül, aki Vargyason maradt, származik a nemes vargyasi Daniel család,¹⁰⁰ attól pedig, aki átment Olasztelekre, vagyis Endrétől ered az oloszteleki Columbánok nemes vérvonala; őt [ti. Endrét] aztán megtették a gyorsaságos puskás gyalogok százas-hadnagyának, és elsőként [a családból] 1060-ban [egy] Eustachius [nevű] szerzetes révén felvette a keresztséget,¹⁰¹ s szintűgy [mint Ormannusnak] fiai születtek Baló Dorottyától: 1. András, aki meghalt; 2. Farkas, aki meghalt; 3. István, akinek Marton Orsolya [a következő gyermekeket] szülte: 1. Mihály, aki meghalt, 2. Péter, aki magánemberként, fiatalkorában III. Istvánnak volt [Nagy Ivánnál előbb székely gyalogpuskások hadnagya 1165-ben, majd] bizalmasa, és akinek Kis Magdolna, első felesége, két lányt szült, Orsolyát és Juditot, akiknek ága, lányok lévén, nem fog itt tárgyalásra kerülni. Második felesége viszont, Benedek Judit fiút szült neki, Andrást, akinek Osvát Erzsébet szülte a következő fiúkat:¹⁰² 1. Menyhért és 2. Ferencet. Menyhért az isteni III. András mellett szolgált egészen élete végéig,¹⁰³ és utódok nélkül halt meg. A másiknak, Ferencnek és Fosztó Annának két fia született, 1. Gergely, aki a török elleni harc során esett el 1479-ben,

⁸⁵ A székely Bardoc-fiúszéki *Olasztelek* (ma Kovászna megye) koronként valóban használatos névváltozata. Lehet, hogy csak Kemény írta át másolatában *Olasztelekre* (Benkő a munkáiban *Olaszteleknek* nevezi), de áruklodó adalék is lehet, hogy – ellentétben a Kolumbán János által használt nemesi előnévvel (*oloszteleki*), valamint az 1661-esnek állított *genealógiával* – 1663-ban, a *Kolumbán-nemeslevél*ben is következetesen *Olasztelekként* szerepel. (Vö. SZABÓ M. Attila 2003, 1009. és a 4. *ábra* Kolumbán János-levele – MNL OL, P 676–1–1744–31; 40. jegyzet.)

⁸⁶ A *genealógia* összeállításának valódi idejéhez és szerzőjéhez (18. század közepe, Kolumbán János író, táblabíró) lásd a dolgozat... és szerzője részét.

⁸⁷ Benedek Máté Bardoc-fiúszéki ülnök személyéhez és a kikéréshez lásd a 34. jegyzetet. PÁLMAY József 1900, 29–30. alapján az író Benedek Elek református lelkész szépapjának (Benedek János) a nagybátyja.

⁸⁸ Vö. 38. jegyzet.

⁸⁹ A longobárd-avar-gepida háború éve, amikor Menandros Protector szerint Erdély avar uralom, tehát *Baján/baján* alá kerül. (Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS Samu 1992, 32–33.)

⁹⁰ A zavaros hely forrása Heltai Gáspár 1575-ös *Krónikája*: az Erdélybe menekülő hunok csak nála Aladár táborabeliek.

⁹¹ Vö. 41. jegyzet.

⁹² Vö. 42. jegyzet és a dolgozat megfelelő része.

⁹³ A kéziratbeli *Vargyas* névalak valójában a 17–18. században sem volt használatos Erdővidéken a székely Bardoc-fiúszéki *Vargyas* (ma Kovászna megye) megnevezésére, bár a már Benkő által így tárgyalt etimológiájaként helyes. (Vö. SZABÓ M. Attila 2003, 1124; BENKŐ József 2014, 577.)

⁹⁴ Kállaynál *Kele*. (KÁLLAY Ferenc 1829, 81.)

⁹⁵ Kállaynál *Bébók*. (Uo.)

⁹⁶ Lásd 74. jegyzet.

⁹⁷ Valószínűleg az *ispán* (az 1224 utáni székely *ispán*, vagyis

a *comes siculorum*) etimológizálása. Az ispán egy másik etimológiáját egy 1746-os, a kolozsvári református kollégium kiadta gyászversben találjuk, az alá nem írt szöveg szerzője jó eséllyel szintén Kolumbán János. Az ugyancsak Otrókocsira visszavezethető hely megerősít abban, hogy ekkortájt a *Bánfi* < (*hun, tkp. avar*) *bán* > *ispán* etimológiacsoport e környezet (vagy csak Kolumbán János) érdeklődési körébe került: „A’ régi HUNNUSOK’ Vezére KÁGÁNNak / Hajdan neveztetett, úgy szintén BÁJÁNNak, / Innen eredetét szemléljed AZ BÁNNak, / Helyjesen AZ BÁNTól jött Neve IS-PÁNNak. // BÁNTól a’ BÁNFFI Név eredetét vészen...” (*Est-hajnal-tsillaggá változott hajnal-tsillag...*, általunk is használt egyetlen ismert példányát lásd HRM-SzuhTKt, *Székely-theca*, 317. leírása: PETRIK IX, 156.)

⁹⁸ *Vagyis 1661-ig*. (Kemény József vagy inkább már Benkő József jegyzete.)

⁹⁹ Daniel Gábor *Orbánnak* látta vagy csak értelmezte. (DANIEL Gábor 1896, 13.)

¹⁰⁰ A Samuel Pufendorf-féle *De rebus Suecicis* XVII. könyvéből az 1645-os évet tárgyaló 583. oldal tanúsága szerint I. Rákóczy György vargyasi Daniel [János udvarhelyszéki vicekapitány]t küldte [követként] Lipcsébe [a svéd hadvezér Lennart] Torstensonhoz. *Kemény*. (Kemény József lapszéli jegyzete. A hivatkozott helyet lásd a könyv 2. kiadásában: PUFENDORF, Samuel 1705.)

¹⁰¹ Talán nem lényegtelen, hogy Fasching épp Kolumbán János nőstülése táján, 1743-ban tárgyalja Béla korábbi erdélyi herceg 1060-as koronázását követően, továbbra is erdélyi vonatkozású szövegekörnyezetben, a pogányság felszámolását. (Vö. FASCHING, Franciscus 1743, 108–109.)

¹⁰² Nagy Ivánnál a Décsey-féle verzió alapján, eggyel több generációként: Osvát Erzsébet szülte 1. *Pétert*, 2. *Ferencet*, akinek *Markó Sára szülte* 1. Menyhértet és 2. Ferencet. (NAGY Iván VI 1860, 316.)

¹⁰³ Nagy Ivánnál pontosítva: *1292-ben*. (Uo.)

Báthori István erdélyi vajda idejében, és 2. Mózes, akinek Imets Magdolna szült egy szintén Mózes nevű fiút, akinek Boda Katalin szült egy lányt és egy fiút, 1. Katalint és 2. Dánielt, de itt nem fog sor kerülni [ama] Dániel ágának a tárgyalására, akinek leszármazottai minden változtatás nélkül használják a Columbán nevet, és nemesi szabadságot élveznek mindmáig Olaszteleken. Itt azonban szükséges megjegyezni, hogy ezidáig ugyan nem tárgyaltuk a leányágakat, ezt azonban ennek a Katalinnak az ága esetében aligha tehetjük meg: ez a Columbán Katalin ugyanis egy fölöttébb jómódú és rendkívül csinos¹⁰⁴ harminckét éves hajadon volt, aki mikor reggel álmából felébredt, ahogy felkelt, meg szokta kérdezni, hogy *Fel jötté' a' Nagy Tsillag?* – s ezért gúnyolódásból gyakran mondták a Napról, hogy *Colombán tsillagának* nevezik. Amikor ez a Katalin hozzáment Báthori Kristóf vajda egy nemzetiségére nézve lengyel udvari emberéhez, Jacob Blivotzkihoz, az, minthogy nagyon szerette a már említett feleségét, nem röstellette családnevét, a Blivotzkit Columbánra változtatni, mikor Udvarhely székely szék általános lustráján először sorozásra állt, és összeíratta magát. Lényeges ugyanakkor, hogy ez [a Jacob] lengyel lévén, jobb szerette, ha nevét inkább latinosan, mintsem magyarosan ejtik és írják, mely okból kifolyólag Jacobus Columbánnak nevezette magát, és így ejtette a nevét, és ezért írják ezt a nevet olaszteleki [Columbánnak] *Co.*-val és *u.*-val, és nem pedig *Ko.*-val és *o.*-val. Ezt a Jacob Columbánt 1589-ben kinevezték parancsnoknak és százas hadnagynak a katonáskodó székely gyalogoknál, aztán a következő évben, 1590-ben parancsnoknak és ugyancsak százas hadnagynak a nemes lófőknél.¹⁰⁵ 1596-ban, a törökök ellen vívott mezőkeresztesi csatában Miksa osztrák herceg és Báthori Zsigmond fejedelem alatt harcolván,¹⁰⁶ halálos sebet kapott, és miután, már sebesülten, visszavitték Olasztelekre, [ott] meghalt és eltemették.

Neki és ugyanezt a nevet viselő feleségének született egy Columbán András nevű fia, aki kora ifjúsága idején három évig

komornyikja volt Báthori Gábor fejedelemnek,¹⁰⁷ s végül hazájában százados parancsnokává tették az udvarhelyi katonáskodó székely lófőknél 1618-ban,¹⁰⁸ ennek [az Andrásnak] Borbáth Erzsébet a következő fiúkat szülte: 1. Mózes, aki meghalt, és 2. Ferencet, aki szintén az udvarhelyi katonáskodó székely lófők százados parancsnoka lett,¹⁰⁹ és Katalin, nagyajtai Darkó Gáspár lánya a következő fiúkat szülte neki: 1. Columbán Fábiant és 2. Columbán Mártont.

Fábian és Jakab Judit gyermekei 1. György és 2. Barbara voltak.¹¹⁰

György és városlalvi Lörintz Margit fiai voltak 1. István és 2. Mihály, akik meghaltak, 3. György, aki 1690-ben Thökölyvel harcolt a törökök¹¹¹ csatájában, és Teleki Mihály szekerén [?] dicsőséggel elesett, 4. Márton és 5. György.

Ezek közül Mártonnak Ferencz Heléna 1. Ferencet, 2. Jánost és 3. Juditot szülte.

György és Zoltány Anna gyermekei pedig 1. Katalin, 2. Heléna és 3. Mihály voltak. Eddig terjed Fábian ága.

Másodsorban: Mártonnak, aki Fábian édestestvére volt, és az erdélyi tábla ügyésze,¹¹² Bertalan Lucina szült fiúkat és lányokat: 1. Ferencet, 2. Györgyöt, 3. Katalint, 4. Gergelyt, 5. Istvánt¹¹³. Ferenc gyermekként külföldön tartózkodott, hogy II. Rákóczi György idejében, 1657-ben végül Magyarországon nevezzék ki [a] mezei [hadak]ezres kapitányának,¹¹⁴ aztán pedig Lengyelországba küldték, és elfogták a tatárok – miután innen [egy?] másik/valami szolgálival, Kakutsi Péterrel¹¹⁵ együtt kiszabadult, az Orr tatár városában¹¹⁶ raboskodó Apafi Mihály gróftól¹¹⁷ a maga költségén és fáradaival bilincseiből kiváltotta.¹¹⁸ Az, minekutána 1661-ben az ország fejedelmévé választották, ugyanezt a Kolumbán Ferencet jeles érdemeire való tekintettel, saját haranglábí javait ajándékozva neki, saját udvari bizalmas emberévé tette.¹¹⁹

Mely említett nagyatyámtól az előrebocsátott módon kidolgozott családtörténetemet, úgy amint nálam találatik leírva,

¹⁰⁴ A *delicata* jelző helyén Nagy Ivánnál: *finnyás*. (NAGY Iván VI 1860, 317.)

¹⁰⁵ Vonatkozó adatok nem ismertek, ebből az időszakból lustrák nem maradtak fenn.

¹⁰⁶ A tizenöt éves háborúnak ebben a legnagyobb csatájában a keresztény hadak főparancsnoka III. Miksa osztrák *fejherceg* volt.

¹⁰⁷ Vö. 52. jegyzet.

¹⁰⁸ Nagy Ivánnál: 1613-ban. (NAGY Iván VI 1860, 316.) Az 1614-es, Bethlen Gábor-féle lustrából nem ismert ilyen nevű személy, de ez a lustra nem tünteti fel a hadnagyokat. (SZOÚS, IV, 287–373.) Az 1619-es lustra pedig fenn sem maradt, csak Csíkból. (SZOÚS, IV, 586.)

¹⁰⁹ Ez értékelhető adat lehet, de korábról, 1604-ből, és ekkor sem lófők, hanem gyalogok százasának a hadnagya volt egy Kolumbán Ferenc. (Vö. SZOÚS, IV, 168.)

¹¹⁰ Az innen a fordításban *kurziváltan* következő rész csak a nemességigazolój városfalvi Kolumbánok betoldása lehet, saját adataikkal, még Benkő másolása előtt, mindenesetre Mike productionlis-másolatában is szerepel ennek megfelelő családfe-részlet. (Vö. RAKK, Mss. MS 23/2, p. 518.)

¹¹¹ A harci érintkezést felvevő augusztus 15-i kisebb összecsapás a Törökvári-szorosban, de inkább a 21-i *zernyesti* ütközet.

¹¹² Az erdélyi tábla ügyésze valóban lehetett – nem a táblabíró Kolumbán János dédapja, Márton, hanem a táblabíró Kolumbán János ugyancsak ügyvéd közeli rokona (apja unokatestvére?) –, a *nagyölyvesi Kolumbán János*.

¹¹³ Áruklodó eltérés a *Kolumbán-nemeslevéltől*, vö. 40. jegyzet.

¹¹⁴ A fogalmazás óvatos, mert nem azt mondja, hogy az erdélyi

mezei hadaknál, ahol ekkor ilyen tisztség nem létezett: a magassabb egység a *sereg* volt, nem az *ezred*. A terminus azonban áruklodó: a *capitaneus millenarius* II. Rákóczi Ferenc zavaros hadszervezetű korai csapatainál valóban tisztség volt (*kuruc főkapitány* értelemben): Esze Tamás volt ilyen például, báró Sennyey István, de Kolumbán János apjának a parancsnoka is, Vay László. (Vö. MÉSZÁROS Kálmán 2001, 303–306, 314.)

¹¹⁵ Vö. 53. jegyzet.

¹¹⁶ Lásd uo.

¹¹⁷ I. Apafi Mihály valójában nem volt gróf, és főispán (*supremus comes*) sem, mint az apja, György.

¹¹⁸ Az *Apafi költségén és fáradságával kerültek kiváltásra Kolumbán és Kakutsi* – pontosítja, legalábbis a költség dolgát, a történelmi tényeknek megfelelően Nagy Iván, a Décsey-féle verzió alapján – a Benkő/Kemény-féle másolatba/olvasatba itt hiba csúszhatott. (Vö. NAGY Iván VI 1860, 315.)

¹¹⁹ Elképzelhető, hogy a Décsey-változatba ugyanúgy beleírta a krasznai ág a maga további leszármazását, ahogy a városfalviak is a magukét a Benkő által felhasznált változatba. A krasznaiak Nagy Ivánnál megjelenő pótlólagos adatai: Ferenc deák felesége Dobai Anna; Ferenc deák Bora lánya a désfalvi alispán Túróczi felesége; Ferenc deák Sámuel fia kuruc dragonyos kapitány [?], Ferenc deák Sámuel fiának a felesége Vásárhelyi [helyesen: Varsányi] Anna; Ferenc deák bardoci, Gergely testvérének a felesége Bocz Ilona; ennek a Gergelynek a János fia [?] kuruc kapitány [?], utóbbi felesége pedig Farkas Judit, gyermekei Mihály és Júlia; Ferenc deák legkisebb, István [Márton?] nevű fia Ebesfalván a Küküllőbe fulladt. (Vö. NAGY Iván VI 1860, 316–317.)

minden változás nélkül¹²⁰ íratam és adtam ki feljebb említett Benedek Máté uramnak.

Kelt Varsolc, 1775. augusztus 18. napja
Oloszteleki Kolumbán János s. k.
Erdélyben és Szilágyban némely nemes vármegyék
ülnöke¹²¹
P. H.¹²²

Köszönetnyilvánítás

Illesse ezúton is hálás köszönet mindazokat, akiknek önzetlen és messzemenő segítsége nélkül a dolgozat meg sem születhetett volna. A szükséges budapesti kutatásokat 2017 szeptemberében a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatta, programirányítójuk Boka László (OSzK). A Kolumbánok élő családi hagyományához dr. Ágoston István (Barót), Ambrus Hajnalka (Sepsiszentgyörgy), Bardocz Ferenc Csaba (Olasztelek), Boér Laura és Demeter Zoltán (Barót), Kocs János (Sepsiszentgyörgy), Kolumbán Csaba (Köpec), dr. Kolumbán Sándor (Nagyvárad), Kolumbán Zsuzsa (Székelyudvarhely) segítettek el. Az Egyed Emese által közölt, Kolon bánt szerepeltető, reformkori Lukács István-verssorokra Boér Laura figyelmeztetett. A varsolci és mátfalvi anyakönyvek nyomozásában, adatolásában Nagy Botond (Sepsiszentgyörgy), Bajusz Mátyás és Sipos Gábor (Kolozsvár) támogatott, a Teleki-levéltár állagának hollétéről Lázok Klára és Pál-Antal Sándor (Marosvásárhely) tájékoztattott. A Kolumbán-armális hitelességét Szekeres Attila István (Sepsiszentgyörgy) ellenőrizte, a Cs. Jóság adatait Vincze Gábor (Szeged) tisztázta, kereste ki, a Bolyai-vonatkozásokban Oláh-Gál Róbert (Csíkszereda) nyújtott útbaigazítást. Hadtörténetet, a korai újkori székely társadalmi berendezkedést és Kükküllő vármegyét érintő kérdésekben Bordi Zsigmond Lóránd (Sepsiszentgyörgy), I. Apafi Mihály tanulmányai, a kora újkori székely írástudók-karrieriek és Benedek János lelkész vonatkozásában

Csáki Árpád (Sepsiszentgyörgy) biztosították a szakmai fedezetet. Az 1746-os, gróf Bánffy Kata halálára írt gyászvers adatolásában Karda-Markaly Aranka és Muckenhaupt Erzsébet (Csíkszereda), valamint Roth András Lajos (Székelyudvarhely) segítettek. A 16–18. századi magyar történeti szakirodalom kérdéseiben Farkas Gábor Farkas és Tóth Gergely (Budapest) igazítottak el, tanácsukat követve vezetett rá Otrókocsi *baján* > *bán* etimológiájára is Szabados György (Szeged). Otrókocsi 1693-as könyvének esetleges marosvásárhelyi református kollégiumi példányait Bányai Réka (Marosvásárhely) ellenőrizte. Az MTA KIK-ben Babus Antal, Haffner Rita, Isztray Simon, Kőrösi Csilla Júlia, Láng Klára, Michnainé Mátrai Györgyi, Tóth Gábor és kollégáik adtak kézről-kézre és segítettek az *Onographia* mikrofilmjéhez. Az MNL OL-ban Avar Anton, Kovács Zsuzsanna, Rácz György, Reisz T. Csaba, Sunkó Attila, Tóth Zoltánné, Török Ádám, Zsupán Zoltán és kollégáik segítettek visszatérően, a korai Kolumbán-productionalisok mellékleteinek hollétét ugyanitt H. Németh István személyesen kutatta ki. Bíró Gyöngyi (Budapest) és Másody Ildikó (Kolozsvár) közvetítését is megköszönve, a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárának kéziratos forrásaiért Bogdan Crăciunt illesse köszönet, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen) irataiért Szabadi Istvánt. Végül: Emödi András és királyhágómelléki református egyházkerületi munkatársai (Nagyvárad) irányítottak Zsigmond Attila fugyi református lelkészhez és avatott kutatóhoz, aki – eléggé meg sem köszönhetően – nemcsak megannyi közöletlen kolozsvári és debreceni kutatási eredményét, Kolumbán János-adatát osztotta meg velünk önzetlenül, hanem magát a *Kolumbán-genealógia* annyit keresett példányát is, amelyet ugyancsak ő talált meg. Dolgozatunk első lektorálása hasonlóképpen az ő munkáját dicséri.

Boér Hunor – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; boerh@freemail.hu

Boér Máté – Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Intézet mesteri képzése és Klasszika-Filológia szak, Kolozsvár; v.boermate@gmail.com

¹²⁰ Ez akár *vidagyörgyös* fogalmazás is lehet: változtatás nélkül ahhoz képest, *amint nálam találtak leírva*.

¹²¹ Ekkor valójában már nem volt assessor. (Vö. 58. jegyzet.)

¹²² Benkő József kézirategyűjteményének egyszerű másolata alapján. (Kemény József lapalji provenienciaadatolása.)

Kéziratos források és más forrásgyűjtemények

- Kézdi Református Egyházmegye Levéltára, Kézdivásárhely (KREL)
 - *Vizitációs jegyzőkönyvek (1775–1803)*
 Kolumbán családok tulajdonában
 - *Az olaszteleki és száldobosi primor Kolumbán nemzetség leszármazása* (összeáll. olaszteleki és száldobosi Kolumbán Bendegúz református pap; kész. Keöpeczi Sebestyén József)
 Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár (LBEK)
 - Kézirattár, Ms. 232: *Zabolai Finna Sámuel kritikai jegyzetei*
 Haáz Resző Múzeum – Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár (HRM-SzuhTKt)
 - *Székely-theca*
 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)
 - A 130 – Illésy: *Levéltári segédletek, Illésy-gyűjtemény*
 - B 2: *Erdélyi Udvari Kancellária (Bécs) levéltári anyaga, Acta generalia*
 - F 9: *Gyulafehérvári Káptalan, Miscellanea*
 - F 139-I: *Erdélyi Gubernium levéltára, Cista diplomatica, nemességigazolási productionalisok*
 - O 105: *Erdélyi Királyi Tábla levéltári anyaga* [egy töredék kivételével 1956-ban elégett]
 - P 657 és 676: *Teleki család marosvásárhelyi levéltárából való állagok*
 - Y 1: *Magyar Országos Levéltár levéltára, Általános iratok (1875–1944)*
 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest (MTA KIK)
 - *Szádeczky-Miscellanea* (1755): mikrofilm a SzTE-beli eredetiről, Mf. A 5509/VIIIB3
 Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára – Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca (RAKK)
 - *Zilahi Református Kollégium anyakönyvei*, Mss. A 89: *Album novum gymnasii reform. zilahensis*, 1782
 - *Gróf Kemény József-gyűjtemény*, Mss. KJ 105: *Collectio Manuscriptorum minor, XXV (Varia)*
 - *Altorjai Mike Sándor-gyűjtemény*, Mss. MS 23/1–2: *Collectio Genealogica Nobilitatis Transylvanicae*
 Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)
 - Fond 105, nr. 452: *Mátisfalvi református anyakönyv*
 Szegedi Tudományegyetem Kézirattára, Szeged (SzTE Kit)
 - Ms. 394: *Szádeczky-Miscellanea (Versus Hungarici)*
 Szegedi Tudományegyetem Történeti és Ókortudományi Szakkönyvtára, Szeged (SzTE TÓrSztkt)
 - B 28359: *Sziveket Ujító Bokréta* (18. századi dalgűjtemény)
 Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára, Sepsiszentgyörgy (SzNM)
 - TD 1829 = Schematismus dicasteriorum, in: *Calendarium novum, et vetus ad annum vulgarem... M.DCCC.XXXIX*, Kolozsvár [1828], a 76. oldalán Bardoc fiúszéki tisztújítás adataival betanított példány Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen (TtREKL)
 - PH: *Püspöki Hivatal iratai*
 - PI: *Püspökök inatainak gyűjteménye*

Irodalom

- LLMAH, II/1 = *Lexicon latinitatis Medii Aevi Hungariae*, Vol. II, Fasc. 1, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
 PETRIK IX = *Magyarország bibliográfiája 1712–1860, IX, 1701–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok* (szerk. Kovács Eszter és V. Ecsedy Judit), Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2017.
 SzO Ús, IV–VIII = *Székely Oklevéltár Új sorozat, IV–VII*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1997, 1999, 2000, 2004; VIII, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006.
 SzT, II, IV–VI = *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, II, IV–V, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, 1982, 1984; VI, Akadémiai Kiadó – Kriterion Könyvkiadó, Budapest–Bukarest, 1993.
 TD 1767 = *Dicasteria transylvanica*, in: *Titulare dacicum... pro anno MDCCLXII*, Nagyszeben, 1766.
 TD 1771 = *Status provincialis*, in: *Calendarium transylvanicum titulare pro anno... M.DCC.LXXI*, Nagyszeben, 1771.
 TD 1782 = *Officia et dignitates*, in: *Calendarium maius titulare pro anno... M.DCC.LXXXII... Transylvaniae*, Nagyszeben, 1782.
 TKREK, I–IV = *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere 1648–1800 (Fontes Rerum Ecclesiarum in Transylvania)*, 1/1–4; szerk. Buzogány Dezső), Koinonia, Kolozsvár, 2008–2009, 2012.

- 1746 *Est-hajnal-tsillaggá változott hajnal-tsillag...* (kétíves egyleveles gyásznyomtatvány [plakátnyomtatvány] gróf borosjenői Székely Lászlóné szül. gróf losonci Bánffy Kata halálára), Kolozsvári Református Kollégium, ny. S. Pataki József, Kolozsvár.

BARTAL Antal

- 1901 *A magyarországi latinság szótára*, Franklin-Társulat, Budapest.

BENKŐ József

- 2014 *Erdély*, Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Barót.

- BENKŐ Ferenc
2014 Benkő József biographiája [1820], in: *Hunok és székelyek* (szerk. Benkő Mihály), Tortoma Könyvkiadó – Háromszék Vármegye Kiadó, Barót–Sepsiszentgyörgy, 128–141.
- BIRÓ Annamária
2010 *Aranka György gyűjteménye II. Aranka György Erdély-története* (s. a. r. Biró Annamária; ETF 264.), EME, Kolozsvár.
2011 *Nemzetek Erdélyben – August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* (ETF 272.), EME, Kolozsvár.
- CS. JÓSA János
1910 *A csiki székely krónikáról*, Szamosújvár.
- DÁNÉ Veronika
2009 *Torda vármegye jegyzőkönyvei, I (Erdélyi Történelmi Adatok, IX/1)*, EME, Kolozsvár.
- DANIEL Gábor
1896 *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza*, Budapest.
- DÁVID Péter
2013 A Csíki székely krónika, in Uő.: „*Itt van a legvégső óltára Pallásnak*” – *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság története* (ETF 278.), EME, Kolozsvár, 143–160.
- DESERICIUS, Josephus Innocentius
1748 *De initiis et majoribus Hungarorum commentaria*, I, Buda.
1760 *De initiis et majoribus Hungarorum commentaria*, IV, Pest.
- DOMJÁN István
1898 A „Székely Nemzeti Múzeum”-ról, *Erdélyi Múzeum*, 1898, 285–288.
- DÖMÖTÖR Sándor
1932 Vida György facetiái, *Erdélyi Múzeum*, 1932/272–293.
- EDELSPACHER Antal
1872 A bán szó eredete, *Századok*, VI, 467–473.
- ENGEL, Johann Christian
1797 *Geschichte des alten Pannoniens und der Bulgaren*, Halle.
- FASCHING, Franciscus
1743 *Nova Dacia*, Kolozsvár.
- GUNST Péter
1995 *A magyar történetírás története*, Debrecen.
- HERMANN Gusztáv Mihály
2007 A Csíki Krónika és a „székely virtuális múlt”, in Uő.: *Az eltért múlt*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007, 73–182.
- HINTS Miklós
1995 *A mezőségi Lúcvölgye helynevei (Magyar Névtani Dolgozatok, 141)*, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- IPOLYI Arnold
1854 *Magyar mythologia*, Pest.
- KÁLLAY Ferenc
1829 *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*, Nagyenyed.
- KAZINCZY Gábor
1863 *Altörjai B. Apó Péter munkái*, Pest.
- LABÁDI Gergely
2001 Szádeczky Lajos bejegyzései a Sziveket újító bokréta, in: Versényi György [kiad.]: *Sziveket újító bokréta. XVIII. századi dalgűjtemény* (csak elektronikus kiadás: <http://mek.oszk.hu/00200/00234/html/>).
- LAZIUS, Wolfgang
1546 *Vienna Austriae*, Basel.
- LUKÁTS István
2015 *Andalgj hát, citenám!* Lukáts István versei (közzét. Egyed Emese), Tortoma Könyvkiadó, Barót.
- MAGYARI András
1994 *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege* (közzét. Magyarai András), Kriterion Könyvkiadó – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- MÉSZÁROS Kálmán
2001 Tábournoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban, *Had történelmi Közlemények*, 2001/2–3, 303–360.
- MIKÓ Imre, gróf
1868 *Benkő József élete és munkái*, Pest.
- NAGY Géza
1886 A Csíki Székely Krónika, *Székely Nemzet*, IV. évf., 140–169. sz. (1886. szept. 11. – okt. 31.).
- NAGY Iván
1857–1868 *Magyarország családai*, I–[XIII], Pest.
- OTROKOCSI FÓRIS Ferenc
1693 *Origines Hungaricae*, Franeker.
- PÁL-ANTAL Sándor
2009 *Udvarhelyszék 1700–1722 között (Székely székek a 18. században, II)*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- PÁLMAJ József
1900 *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Becsek D. fia könyvnyomdája, Székelyudvarhely.

PÉTER Mózés

- 1909 A Kollégium alapító testületének, a Rikánbelőli Kommunitásnak ismertetése és rövid története, in: *A sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó-Kollégium felszázados működésének emléke*, Sepsiszentgyörgy, 5–33.

PETRI Mór

- 1901–1904 *Szilágy vármegye monographiája*, Budapest [Zilah].

PRAY György

- 1761 *Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum*, Bécs.

PUFENDORE, Samuel

- 1705 *Commentarii de rebus Suecicis* (2. kiadás), Frankfurt am Main.

S. GYULAI Rikárd

- 1907 A galambodi Bán család, *Genealogiai Füzetek*, V, 42–43.

SOMBORI József

- 1835 A hajdani nemes székely nemzet áldozó poharáról [1819], *Tudományos Gyűjtemény*, 1835/III, 3–18.

STOLL Béla

- 2002 *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)* (2., jav. és bőv. kiad.), Balassi Kiadó, Budapest.

SZABÓ M. Attila

- 2003 *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*, 1–2, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

SZÁDECZKY Lajos

- 1903 *Br. Apó Péter verses művei és levelei* (stb., közzét. Szádeczky Lajos), Budapest.

- 1905 *A Csíki Székely Krónika*, MTA, Budapest.

SZÁDECZKY-KARDOSS Samu

- 1992 *Az avar történelem forrásai*, I, Szeged.

SZENTKATOLNAI BÁLINT Gábor

- 1907 Hogy is történt az a honfoglalás? *Ujság*, Kolozsvár, 1907. március 22, 26–30. (73, 77–81. szám).

SZINNYEI József VI

- 1899 *Magyar írók élete és munkái*, VI, Budapest.

SZINNYEI József XI

- 1906 *Magyar írók élete és munkái*, XI, Budapest.

TÉGLÁSY Imre

- 1981 Egy előkerült kézirat énekeskönyv: a Szádeczky-Miscellania, *ItK*, 1981/5–6, 619–621.

TIMON, Samuel

- 1733 *Imago antiquae Hungariae*, Kassa. (További kiadásainak évei: 1735, 1754, 1762, 1766.)

TONK Sándor

- 1994 *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848 (Fontes Rerum Scholasticarum, VI; közzét. Tonk Sándor)*, Szeged.

TÓTH Ernő

- 1900 I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évekből, *Erdélyi Múzeum*, XVII, 82–93, 213–221, 143–155, 270–281, 325–335.

TÓTH Gergely

- 2012 „Civilizált” őstörténet. A magyar nyelv és a magyar nemzet eredetének kutatása Bél Mátyás életművében, *Történelmi Szemle*, 2012/2, 219–246.

VERSÉNYI György

- 1914 *Szíveket újító bokréta. XVIII. évszázabeli dalgyűjtemény* (közzét. Versényi György), Budapest.

VIGNIER, Nicolas

- 1587 *La Bibliothéque Historiale*, Paris.

Baian

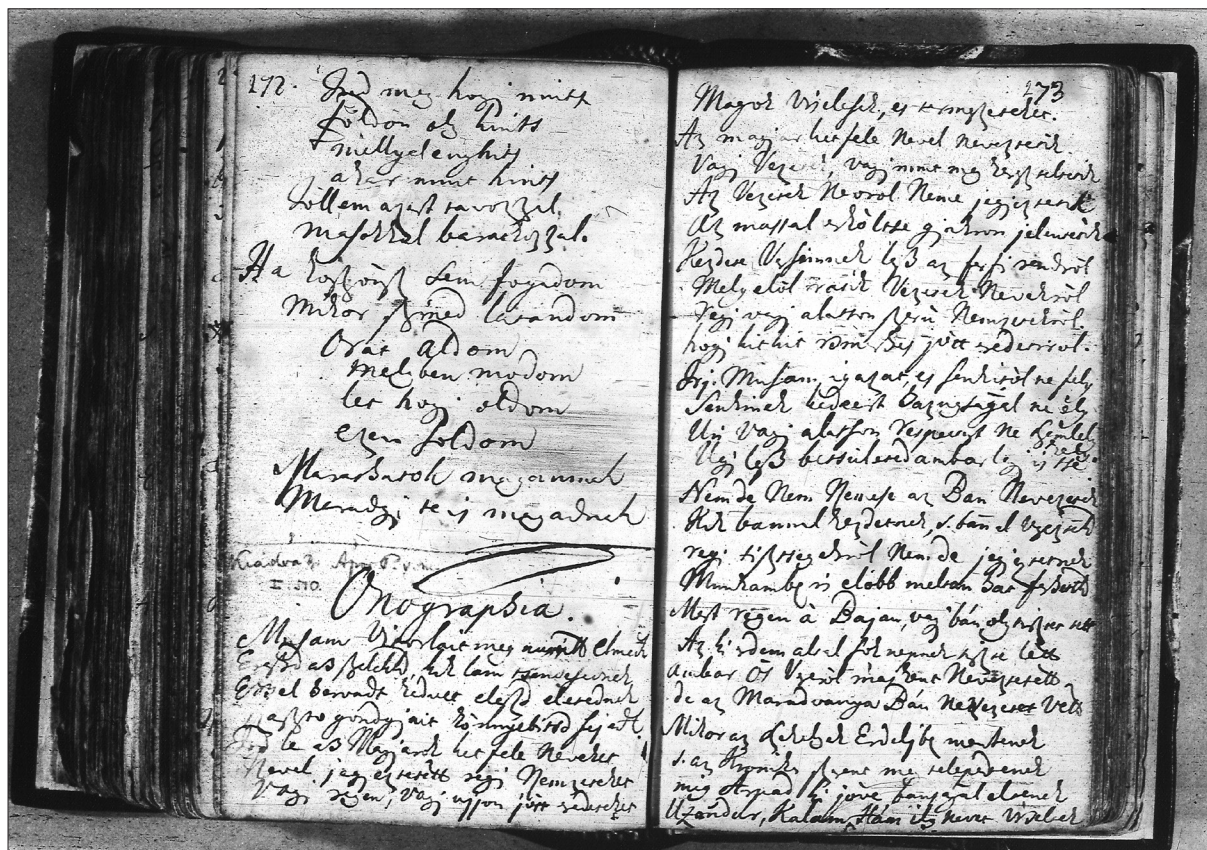
(Rezumat)

Pentru perioada anterioară descălecatului Arpadian, Cronica Secuiească din Ciuc, falsificată pe la 1796, atribuie secuilor conducători proprii numiți *rabonbani*. Astfel de demnitari nu figurează în nicio sursă istorică autentică, iar denumirea nu a putut fi explicată de nimeni. *Bani secui* de asemenea nu au fost pomeniți nicăieri înainte, cu excepția a două opere în manuscris, din secolul al XVIII-lea, amândouă fiind lucrări ale lui János Kolumbán, cel care a scris și prima mitologie greacă și romană în limba maghiară. *Onographia* și *Genealogia Kolumbán* au luat naștere în condițiile emancipării sociale a autorului și a familiei sale: ambiția etimologiei de aici, a numelui de familie deconstruit într-*un ban secui*, având numele *Kolom*, din perioada avară, poate fi explicată mai ales printr-o căsătorie mult prea reușită a autorului, de la începutul anilor 1740. *Genealogia* pare să fi devenit mai cunoscută odată cu procesul producțional (de verificare a statutului nobiliar) al lui János Kolumbán, de la începutul anilor 1770, dobândind o anumită notorietate datorită proceselor similare din familie, de exemplu la începutul anilor 1790. Având în vedere încercarea *Genealogiei*, de a reinterpretă *statutul social* al strămoșilor reali din această familie, de *dărăbanți secui* (*darabont/drabont*) în secolul al XVII-lea, prin introducerea unor ascendenți fictivi cu rang înalt, *de armă* „dărăbant” în perioada Arpadiană, nu este exclus ca banii secui ai *Genealogiei*, dinainte de Arpad, să fi fost pomeniți și ei în rândurile administrației transilvănene de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu ironie, drept *bani* (*d*)*rabon(t)* (pron. *ˈrabonˈban*). Asemenea ipoteze ar putea fi dovedite, desigur, numai cu mare noroc, în urma descoperirii cu totul întâmplătoare a unor surse istorice noi, referitoare. Totuși, într-un vers în copie al *Onographiei* chiar că s-a reușit identificarea măcar a locului acela în care lista banilor secui dinainte de Arpad este schimbată, și în locul lui *Uzindur*, al lui Iordanes, respectiv al *banului Kolom*, din *Genealogie*, apare tocmai un *Uzandur* [*rabon?*] *hám*, piesă de legătură, care pregătește topicul *rabonbanului Zandirhám* din Cronica Secuiească din Ciuc.

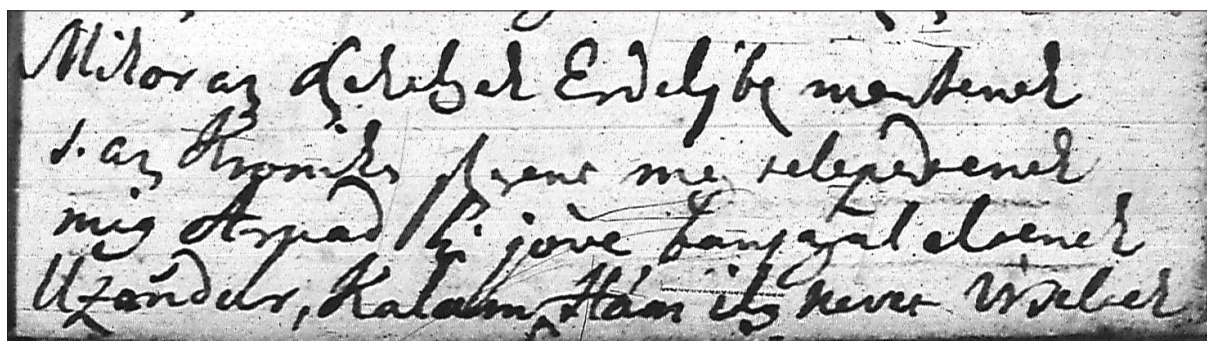
Baian

(Abstract)

The Székely Chronicle of Csík (a forgery from around 1796) calls the leaders of the Székely people from before the Árpadian Conquest *rabonbáns*, this term however does not appear in any genuine pertinent source, and despite numerous attempts to ascertain its meaning, no reassuring solution was found thus far. Székely *báns* are not mentioned either in any work predating the Chronicle other than two manuscripts from the 18th century: the *Onographia* and the *Kolumbán-genealogy*. Both of these works are authored by Kolumbán János (who also compiled the first Greek and Roman Mythology in Hungarian). These texts are in fact byproducts of the Kolumbán family's social rise: in all probability, the works' tracing the family surname back to *Kolom*, a fictitious Székely *bán* of the Avar Period only became necessary because of János succeeding in marrying way above himself in the 1740s. The *genealogy* may have come to be more widely known in the 1770s when Kolumbán János's family was to prove its nobility and it kept resurfacing in the context of similar legal processes, other branches of the family making use of it as a proof in the subsequent decades, including the early 1790s. Since while the real, 17th century Kolumbáns were Székely *darabonts* (*puskás gyalogok*, the literal meaning of the term being 'gunners') as far as their *social status* was concerned, the genealogy presents them as high ranking officers among the *darabonts* that appear in the text as nothing more than a *branch of the army* throughout the Árpadian times, the possibility that 18th century officials reading about Kolumbán János's pre-Árpadian székely *báns* jokingly (or, rather, frowningly) referred to these as *darabont/(d)rabon(t) báns* cannot be excluded, even though, of course, finding so much as a single piece of evidence to back up such a hypothesis would require the highly meticulous examination of further potentially pertinent sources, as well as a lucky hand. It seems, however, that the missing link between Iordanes's *Uzindur* and the *rabonbán Zandirhám* from the Székely Chronicle is much less difficult to identify: in a copy of the *Onographia* where the text enumerates the Székely *báns* from before the Conquest we find a corrupted line which instead of *Uzindur, Kolom Bán* reads *Uzandur [Rabon?] Hám*.

1. ábra Kolumbán János *Onographiájának* eleje
 (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ,
 Kézirattár: Szádeczky-Miscellania, SzEK Kit, Ms. 394 – az MTA KIK, A 5509/VIIB3 mikrofilmről)

2. ábra Előbbi ábráról az utolsó sorok kinagyítva
 (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ,
 Kézirattár: Szádeczky-Miscellania, SzEK Kit, Ms. 394 – az MTA KIK, A 5509/VIIB3 mikrofilmről)

129. Levél

#.

Kajj érdemi Tisztelek, János Püspök Ur!

Elmenny adakom; mint várni a Magyar Anasztasiájban, a régi Hímnestől
 és Isteni Dicsőrekléssel megjelöltéim, En kímélő és Teleszabóan,
 is a világy, azaz leányban járva, vajon, min a Vesszélyesben Kétség, de
 ten kéjelmér kezeim, nem csak egyebet, meg igazítottam; Sára mind telken
 fennaklartat, s. mind több kezeftye Magyar Dicső, Aláfelálat
 irarod, is approbátarod gőnyösösijes, is dicsője, Bep Enkelékel, min
 en alkalmatosítajósa meg papirítottam; is Fehérszobor apróttam
 a mint ekebel, alunkaimból meg tegye, Magyar örök rajta, mind
 a Isteni Dicső, csőpajt. Püspök. Aranka Magyar György Uram, mind
 a Supremum Ref: Consistorium: is a kézi Vajásdellgyi Pális Siro.
 Dujon A 1767. 1. July. Revisiija in pectorellatartat is, mint az is acludite.
 Levelebből meg tegye; de valamely okokra neze, nem levedeantat Ba
 tük. En pengy burayvan az Isteni Dicsője mellet, is elegendé tedesje
 gense eke arra Bannan, tudván Saj D. is meg Dalek. Senti a G. montse
 casajura kölyöget nem id, Enis pengy meg eladod, is világya kapó Ba
 lidarok Gyermekké adand, En becsővel, abtom nem Kajj Jatrám;
 folgandom az Urda unjéim, is kicla tudomám, Alj. estje, is
 burayosajni Tisztelek, Urand: mint elvöl Instántiam D. selet
 is De kell vité folgandom I. Alébrójtassik is ekebel, abtomamat te
 videntis, vajj evidéaltam, centéim, cen sealtam, is da minjo van
 bame approbáim, vajj approbátam, is a purizatiósa ispa adarim
 urosim, mint kéjlen, világya való li bozjotvasa, meg is ekebel
 világyben eke, Azonban a maga Istenből fordítat, is fordítandó
 delija Enkelis is kéjeje Sinter, is a mely Fehérszobor iteni faj
 nak adungáim, nem vajmilkom kölyöget is, edesje gense eke Bann.
 telis, csak az Urnak Senti Nave Dicsőre, mi kéjéim his, mint Alj.
 reformálótat kezeftye Magyarok kéje, eke is eke gense fel al.
 hite adassik. tudom Saj Isten elvöl Tisztelek, Püspök Urnak, eb
 tük kéjessje kedvel, lepen. Enis unjélel meg D. itim fogom.

Olafrelehi (olim ben Janos)

Uris N. kolos: kéje D. itim is Keresim Vajjéle
 Hires Anasztasiáj

3. ábra Kolumbán János kézírása 1770-ből (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár: 1770. aug. 15-i levele Szilágyi Sámuel szuperintendensnek, TrREKL PI, 129 Szi)

A 1784. 290.

Delincatio Nobilis Familiae Columbianae de Olofzteclck

<p>I. Ferentz Déák ennek fia</p>	<p>I. Samuel, ennek fia</p>	<p>János Kis-Petrben, ennek fia</p>	<p>Ferentz oláh Uffaluban, ennek fia</p>	<p>János in vivis.</p>	
<p>II. Mihály sine femine deficiat in A^o 1709 Die 6. Maji</p>					
<p>TRUNCUS Olofztecki Kolomban Márton ennek fia</p>	<p>I. István ennek fia</p>	<p>I. Mihály ennek fia</p>	<p>I. János ennek fia</p>	<p>Mihály-Nagylakan lakik.</p>	
	<p>II. Sándor ennek fia</p>	<p>Sámuel deficiat</p>	<p>II. József sine femine deficiat</p>	<p>II. Mihály sine femine deficiat</p>	
	<p>III. Márton ennek fia</p>	<p>János Szaldobosan.</p>	<p>I. József in vivis</p>	<p>III. Sámuel ennek fia</p>	<p>Dávid.</p>
	<p>IV. Ferentz ennek fia</p>		<p>II. György in vivis</p>	<p>csak mind Szaldobosan laknak.</p>	
<p>III. Gergely deficiat in A^o 1712 D. 24. Martii Bardotzan. ennek fia</p>	<p>I. István ennek fia</p>	<p>I. Gergely ennek fia</p>	<p>I. József in vivis</p>	<p>II. István in vivis</p>	
	<p>II. János ennek fia</p>	<p>II. János ennek fia</p>	<p>I. Sámuel in vivis</p>	<p>II. Márton ez deficiat.</p>	
	<p>III. Ferentz ennek fia</p>	<p>I. Mihály sine femine deficiat</p>	<p>II. János sine femine deficiat</p>	<p>csak Ölvösten laknak</p>	<p>I. Márton in vivis Al-Gyogyan</p>
	<p>IV. Márton ennek fia</p>	<p>II. Sámuel ennek fia</p>	<p>I. Ferentz ennek fia</p>	<p>II. Mihály in vivis M. Orfiagon</p>	<p>I. Sámuel in vivis ennek fia Sámuel, Sándor</p>
<p>IV. Márton ez sine femine deficiat in A^o 1697 Die 7. Mensis Maji.</p>	<p>Mindehato UR Isten ezt a Familiar tartsa, meg támaszjan ebben a maga Dicsőségére cróis Olofopokat, Nemes Hazánknek hatmos Szolgálatára, cs Familiánknek javára s dicsére, a kik pedig de- ben vagynak ebben, azokat ő Fellege tartsa-meg jóbékességben, Sz: Fiáért a Jéfusért. Amen, Amen.</p> <p style="text-align: center;">Delincantur Samuel & Stephanus Kolomban de Olofzteclck in A^o 1782.</p> <p style="text-align: center;">Diebus ultimis Martii</p>				

5. ábra Az első Kolombán-productionalisokat követően, 1784-ben összeállított Kolombán-családfa (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: MNL OL, B 2–1847–6429, acclusák ad 1869/1793, F melléklet – a 37070. számú mikrofilmről)